

פרק ג'

התוצאות העסקיות

בשנת 1997 אופיינה מערכת הבנקאות בהמשך העלייה של הרווח ושל הרווחיות להון שאנו עדים לה בשנים האחרונות: סך הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות עלה מ-2.2 מיליארדי ש"ח לכ-3.1 מיליארדים. הפרש זה משקף עלייה של הרווחיות להון מ-8.8% ל-12% בשנה הנסקרת - רווחיות גבוהה מהממוצע הרב-שנתי של העשור האחרון (5.7%; דיאגרמה ג'-1 ולוח ג'-1). הרווחיות השנה הושפעה במידה ניכרת מהרווחים החד-פעמיים בגין מכירת ההחזקות הריאליות העודפות ב"בנק לאומי". בניכוי רווחים אלה הייתה רווחיות המערכת מצטמצמת לכ-10.2%. את גידול הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות ניתן לזקוף לעלייה בהיקפי הפעילות, שהביאה לגידול רווחי המימון, לצד ירידה בהפרשות לחובות מסופקים, שנבעה כולה מצמצום ההפרשות בקבוצת "הפועלים". במקביל לכך חל בשנה הנסקרת שיפור ברכיבים התפעוליים; כך היינו עדים לגידול של ההכנסות התפעוליות, ובעיקר של ההכנסות מעמלות, לצד עלייה מתונה יותר בהוצאות התפעוליות. בשאר רכיבי ההכנסות וההוצאות של הבנקים לא חלו השנה שינויים מהותיים בהשוואה לשנת 1996.

1. רווחיות הקבוצות - הממצאים העיקריים¹

התוצאות העסקיות של שנת 1997 מצביעות על המשך הגידול של הרווחים בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות; סך הרווח (הכולל את הרווח הנקי ואת זכויות המיעוט) עלה מ-2,174 מיליוני ש"ח אשתקד לכ-3,115 מיליונים השנה, ושיקף עלייה בתשואה הממוצעת להון מ-8.8% לכ-12% (לוח ג'-1). למעלה ממחצית גידולה של התשואה להון (כ-1.8 נקודות אחוז) נובעת מהרווחים החד-פעמיים שרשם "בנק לאומי", בסך של כ-475 מיליוני ש"ח, בגין מכירת ההחזקות הריאליות העודפות. בניכוי רווחים אלה הסתכמה התשואה להון שהשיגו חמש הקבוצות בכ-10.2%. בשנים קודמות היינו עדים לשונות גדולה בתשואה להון בין הקבוצות הבנקאיות. השנה הצטמצמה שונות זו במקצת - להוציא את "בנק דיסקונט", שבו הייתה התשואה להון נמוכה במידה חריגה מאשר בארבע הקבוצות האחרות: "לאומי" - בניכוי הרווח החד-פעמי - 10.1%; "הפועלים" - 12.5%; "המזרחי" - 10.5%; "הבינלאומי" - 10.3%; "דיסקונט" - 5.3%. בקבוצת "הפועלים" בלט גידול עקיב של התשואה להון משנת 1991 (דיאגרמה ג'-1), בקבוצת "הבינלאומי" התאפיינה התשואה להון ביציבות יחסית וברמה גבוהה,

1 הדיון בפרק זה מתמקד ברווחים וברווחיות של חמש הקבוצות הבנקאיות. הניתוח המורחב של המירווחים ושל ההכנסות וההוצאות התפעוליות נסב על כל הבנקים המסחריים. הנתונים מבוססים על הדוחות השנתיים של הבנקים, שפורסמו לציבור, ועל דיווחים לפיקוח על הבנקים.

לוח ג'-1

אינדיקטורים להתפתחות ההון המותאם ורווחיותו בחמש הקבוצות הבנקאיות, 1993 עד 1997

1997	1996	1995	1994	1993	
(מיליוני ש"ח, במחירי דצמבר 1997)					
28,136	25,956	24,590	23,365	22,174	1. ההון בסוף השנה ¹
25,956	24,590	23,365	22,174	21,366	2. ההון בתחילת השנה בתוספת הנפקות ²
2,174	2,447	2,809	1,754	2,290	3. ההפרשה השנתית לחובות מסופקים
4,469	3,597	3,311	3,191	4,047	4. הרווח מפעולות רגילות לפני מס
2,150	1,989	1,686	1,742	2,271	5. ההפרשה למסים על הרווח מפעולות רגילות
410	153	42	98	-136	6. הרווח מפעולות בלתי רגילות נטו
358	369	334	254	270	7. חלק הקבוצות ברווחים של החברות הכלולות
28	45	-38	-43	-20	8. הפרשי תרגום ³
3,115	2,174	1,964	1,757	1,890	9. סך הרווח ⁴ (8)+(7)+(6)+(5)-(4)
(אחוזים)					
17.2	14.6	14.2	14.4	18.9	10. הרווחיות מפעולות רגילות לפני מס (2)/(4)
12.0	8.8	8.4	7.9	8.8	11. הרווחיות הכוללת לאחר מס (2)/(9)
					12. שיעור ההפרשה השנתית לחומ"ס מתוך האשראי לציבור שבאחריות הקבוצות ⁵
0.7	0.9	1.2	0.8	1.2	

(1) ההון כולל זכויות של בעלי מניות חיצוניים.

(2) ההון בתחילת השנה בתוספת ההנפקות לפי עיתוין.

(3) הפרשים בגין תרגום דוחות כספיים של השקעות בחברות אוטונומיות בחו"ל. החל משנת 1995 סווגו החברות הבנות הבנקאיות האוטונומיות בחו"ל כזרוע ארוכה; לפיכך הפרשי התרגום הנובעים מההשקעה בחברות אלה נזקפים ישירות לדוח הרווח וההפסד. ב-1994-1997 מוצגים לעיל רק הפרשים כאלה בגין חברות כלולות אחרות.

(4) כולל חלקם של בעלי מניות חיצוניים ברווח המאוחד.

(5) האשראי לציבור שבאחריות הקבוצות מוגדר כסך ההלוואות לציבור בניכוי הלוואות מפיקדונות מיועדים שעל אחריות המפקיד.

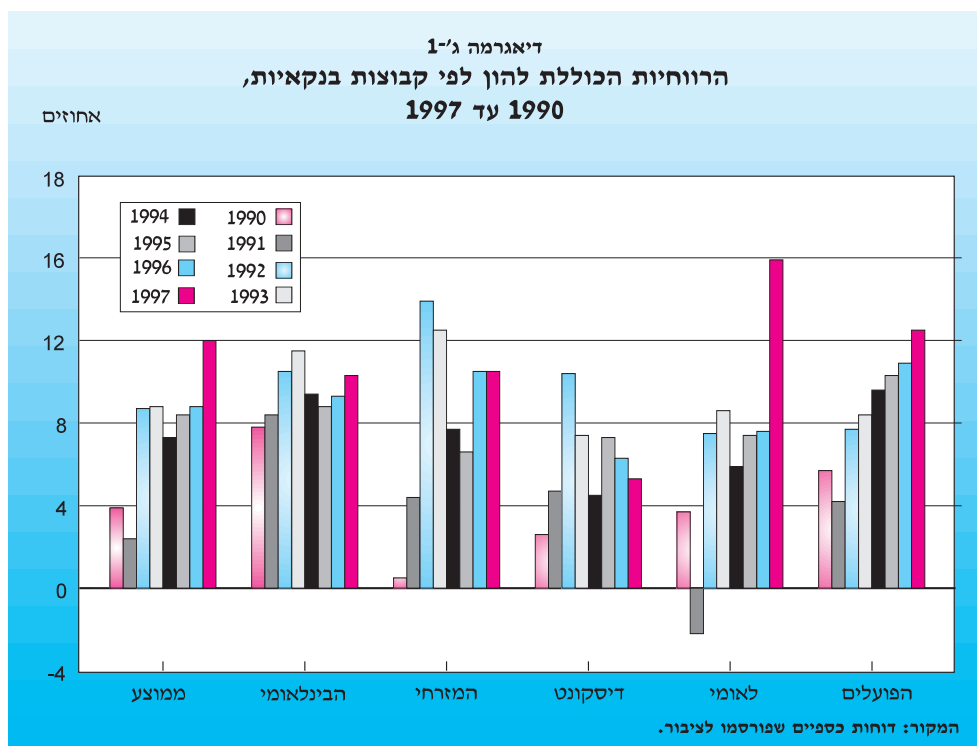
ה מ ק ו ר: דוחות כספיים שפורסמו לציבור.

ואילו בקבוצות "לאומי" ה"מזרחי" ו"דיסקונט" בלטה שונות גדולה על פני השנים; באחרונה היה שיעור התשואה להון, כאמור, נמוך במידה חריגה מאשר בשאר הקבוצות.

הגורמים המרכזיים המסבירים את רוב העלייה בתשואה להון של הקבוצות הבנקאיות בהשוואה לשנת 1996 הם:

1. גידול היקפי הפעילות, במיוחד במגזר השקלי הלא-צמוד, שבו המירווח גבוה יותר מאשר באחרים, לצד גידול המירווח הפיננסי במגזר מטבע החוץ, פעל לעלייה של כ-480 מיליוני ש"ח ברווחי המימון של הקבוצות הבנקאיות (לוח ג'-2). רווחי המימון הושפעו השנה ממספר גורמים - ביניהם גידול האשראי הנקוב במטבע חוץ לציבור וגידול הפיקדונות לזמן קצוב וההפקדות במכרזי בנק ישראל על שיעורי הריבית, כפי שיפורט בהמשך. ההתפתחויות דלעיל נגזרו בין היתר מקיומם של פערי תשואות בין המגזרים השונים ובין הארץ לחו"ל, אולם ההנחה בדבר קיומם של פערים לאורך זמן אינה סבירה: נראה שחלק מההתפתחויות שהביאו לעלייה של רווחי המימון בשנה הנסקרת לא יישנו בעתיד.

2. גדלה תרומתן של ההכנסות התפעוליות, ובפרט של ההכנסות מעמלות. התרחבות השימוש בשירותים הבנקאיים על ידי הלקוחות, לצד ההתאוששות בשוק ההון, ועדכון תעריפי העמלות,

לאחר הקפאתם בחלק מהבנקים בשנת 1996, תרמו לעליית ההכנסות התפעוליות בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכ-490 מיליוני ש"ח.

3. ההפרשות השוטפות לחובות מסופקים ירדו מ-2,447 מיליוני ש"ח אשתקד ל-2,174 מיליונים השנה (לוח ג'-2). ירידה זו נרשמה בשני רכיבי ההפרשה: ההפרשה הספציפית, המבוצעת בהתאם להערכות הבנק לגבי כושר הפירעון של לוויים מסוימים וטיב ביטחונותיהם, הצטמצמה בשיעור של כ-6.2%, המהווים כ-129 מיליוני ש"ח, וההפרשה הנוספת, המבוססת על מאפייני סיכון של תיק האשראי כולו, הצטמצמה בשיעור של כ-38.6%, המהווים כ-145 מיליוני ש"ח. הירידה בהפרשות האלה נובעת כולה מצמצום ההפרשות ב"בנק הפועלים" בכ-408 מיליוני ש"ח, ואילו בארבע הקבוצות הבנקאיות האחרות גדלה הפרשה זו בכ-10%. צמצום ההפרשות ב"בנק הפועלים" נבע בעיקר מירידה בהפרשות למגזר החקלאי, לאחר הפרשות גבוהות בגין מגזר זה בעבר. כנגד זאת נבעה עליית ההפרשות בארבע הקבוצות האחרות, שבלטה ברביע האחרון של השנה, מקשיי נזילות של גופים עסקיים ושל אנשים פרטיים בגלל ההאטה במשק וגידול ההפרשות בגין ענפים ספציפיים - ביניהם נדל"ן, תיירות, מלונאות ומשקי בית. כללית נראה כי גדל סיכון האשראי הנגזר הן מפרמטרים כמותיים והן מפרמטרים איכותיים.²

2 הפרמטרים הכמותיים מפורטים בהרחבה בפרק ה'. מתוכם נמנה את רמת ההפרשות לחובות מסופקים, את גידול משקלם של הנכסים המסוכנים בסך הנכסים ואת העלייה בריכוזיות האשראי, ובחלק האשראי במטבע חוץ בסך האשראי (החושף לקוחות לסיכון שער החליפין). הפרמטרים האיכותיים נגזרים מהמשך ההאטה במשק ומגידולו של האשראי לזמן קצר, שנועד לממן הון חוזר. הריבית על אשראי זה גבוהה, דבר המקשה את נטל פירעונו של האשראי.

לוח ג'-2
סעיפים עיקריים מידות הרווח וההפסד של המש הקבוצות הבנקאיות, עד 1997
(מיליוני ש"ח, במחירי דצמבר 1997)

השינוי במיליונים (התנועה באחוזים)	סך כל הקבוצות		הבנקאיות		המוזרחי		דיסקונט		הפועלים		לאומי			
	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996		
4.2	478	11,820	11,342	861	780	977	954	2,356	2,439	3,704	3,644	3,922	3,524	1. הרווח מפעולות מימון לפני הלה"מ
-11.2	273	2,174	2,447	87	61	138	116	499	485	723	1,131	727	653	2. ההפרשה לחובות מסופקים
8.4	751	9,647	8,895	773	719	839	839	1,858	1,954	2,981	2,513	3,195	2,871	3. הרווח מפעולות מימון לאחר ההפרשה
7.2	491	7,272	6,781	504	444	638	606	1,083	1,025	2,559	2,445	2,487	2,262	4. סך כל ההכנסות התפעוליות
6.3	356	5,970	5,614	403	373	550	513	849	828	2,105	1,972	2,064	1,929	מזה: הכנסות מעמלות
3.1	-370	12,450	12,080	839	785	1,002	1,028	2,606	2,434	3,861	3,757	4,141	4,077	5. סך כל ההוצאות התפעוליות
2.8	-214	7,864	7,650	514	490	616	646	1,837	1,691	2,325	2,259	2,571	2,564	מזה: משכורות והוצאות גליות
24.3	872	4,469	3,597	438	379	475	417	335	545	1,679	1,201	1,541	1,055	6. הרווח מפעולות רגילות לפני מס
8.1	-161	2,150	1,989	207	179	215	208	166	322	812	700	750	580	7. ההפרשה למס
45.7	194	618	424	-8	-12	-54	-88	29	29	179	367	471	129	8. הרווח האחר ²
44.7	909	2,940	2,032	224	188	208	120	200	252	1,047	868	1,262	604	9. הרווח הנקי

לוח ג'-2 (המשך)
סעיפים עקריים מדרוז הדרוז והתפסד של המש הקבוצות הבקאיות, עד 1996
(מיליוני ש"ח, במחירי דצמבר 1997)

[illegible]

- 1) כולל רווח (הפסד) ממומש מניית רבנכרי שיתוף לקוחות ברוחים.
- 2) רווח האחר כולל את חלקה של החבצה ברוחים של חברת כליות, את חלקם של בעלי מניות חיצוניים, את הרווח המיומש נכסים והשקעות ואת הרווח נטו מפעילות בלתי רגילה.
- 3) סך הרווח מוגדר כרווח החזק בתוספת חלקם של בעלי מניות חיצוניים והפרשי תרגום שנוקפו להן.
- 4) ההון הברית בעלי מניות חיצוניים לחחלת השנת בתוספת התפקדות לפי שיתוף.

ה ק מ ר : רווחת כספיים שפורסמו לצבור.

לפיכך צפוי, ככל הנראה, כי היקפן של ההפרשות לחובות מסופקים ושיעורן בסך האשראי בשנים הבאות יהיו גבוהים יותר מאשר השנה. (להרחבה ראה פרק ה').

4. גדלו הרווחים הנובעים ממכירת ההחזקות הריאליות העודפות. בשנתיים האחרונות נרשמו, כאמור, רווחים גדולים, בשל יישום תיקון מספר 11 לחוק הבנקאות, המחייב את הבנקים לרדת בהחזקותיהם הריאליות לשיעור של 25% מהנכס העצמי עד סוף 1996. על פי תיקון זה חייבים הבנקים להמשיך ולרדת בהחזקותיהם הריאליות לשיעור של 20% מההון עד סוף 1999.

5. גדלה תרומתן של החברות המוחזקות לרווחי הבנקים; גם בניכוי הרווחים ממכירת החברות הריאליות מתקבלת עלייה של חלק הבנקים ברווחי החברות המוחזקות (המאוחדות והכלולות) לאחר מס (מכ-1,070 מיליוני ש"ח אשתקד לכ-1,380 מיליונים השנה). תשואת ההשקעה בחברות המוחזקות הייתה חיובית בכל סוגי ההחזקות, והיא הגיעה לכ-9.5% בממוצע, לעומת כ-7.8% אשתקד. גידולה של תרומת רווחי החברות המוחזקות לרווחי הבנקים נבע ברובו מהשינוי שהושג בביצועי החברות בחו"ל - מעבר מהפסד של כ-170 מיליוני ש"ח לרווח של כ-270 מיליונים, וזאת עקב הפיחות הריאלי של השקל לעומת הדולר, מכירת חלק מהשלוחות והתייעלות בשלוחות אחרות. מבין שאר החברות המוחזקות בולטת תרומתם החיובית של הבנקים למשכנתאות. תשואת ההשקעה בהם הייתה בשנים האחרונות גבוהה ויציבה, אף כי ייתכן שההאטה במשק והחרפתה בענף הנדל"ן, לצד התגברות התחרות בענף, ישפיעו לרעה על ביצועי הבנקים האלה בשנים הבאות. (הפעילות והביצועים של כל החברות המוחזקות - המאוחדות והכלולות - ותורמתן לרווחי הבנקים שבראש הקבוצות, מתוארות בהרחבה בפרק ד').

6. כנגד זאת היה גידולן של הוצאות התפעול הגורם המרכזי שגרע השנה מרווחי הקבוצות. ההוצאות התפעוליות עלו מ-12,080 מיליוני ש"ח ב-1996 ל-12,450 מיליונים השנה, ועיקר גידולן מוסבר בעליית ההוצאות בגין עובדים. השנה היינו עדים לגידולן של הוצאות השכר הישירות בגין עובדים לצד יציבות במספר העובדים; הדבר הוביל לעלייה בת 3.5% של השכר הממוצע למשרה בבנקים, וזה הסתכם בכ-137,000 ש"ח לשנה. גם השנה, בדומה לאשתקד, הפרישו הבנקים סכומים ניכרים לפיצויים, במסגרת תכניות לעידוד פרישה מוקדמת של עובדים, אף כי עדיין לא ניכר שיפור מהותי בנתוני הבנקים; אנו עדים לגידול מתמשך של ההוצאות בגין עובדים ושל מספר העובדים בשנים האחרונות.

2. תרומת הרכיבים העיקריים לרווח

א. הרווח מפעולות מימון

הרווחים של כל הבנקים המסחריים מפעולות מימון שמרו על יציבות בשנה הנסקרת והסתכמו בכ-10.6 מיליארדי ש"ח, בדומה לאשתקד (לוח ג'-3).³ היציבות ברווחי המימון נגזרה מעלייה בהיקפי הפעילות (כ-2%) לצד גידול קל של המירווח הפיננסי הכולל מ-2.2% אשתקד ל-2.3% השנה; אלה תרמו לעליית רווחי המימון של הבנקים, מחד גיסא, ולצמצום ההכנסות האחרות מפעולות מימון נטו, שקיזזו את גידולם של רווחי המימון, מאידך.

עיקר העלייה בהיקפי הפעילות נגזר מגידולו של סך האשראי לציבור, ובפרט של האשראי הנקוב במטבע חוץ, ומעלייה של יתרת הפיקדונות בבנק ישראל. האשראי גדל למרות ההאטה

3 מנתוני חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות עולה כי רווחי המימון שלהן גדלו בשיעור של כ-4.2%.

הניכרת בפעילות המשקית, שהתבטאה בהאטת הצמיחה של התוצר הלאומי, בירידת התוצר לנפש ובירידה גדולה בהשקעות. ייתכן שגידול האשראי נועד למימון הון חוזר, ובפרט למימון מלאים, שכן ירידה של ההכנסות ממכירות שוטפות, המשמשות בדרך כלל למימון הפעילות השוטפת, אילצה את הפירמות לגייס אשראי בנקאי, שימשש מקור חלופי למימונה.

גידולה של יתרת הפיקדונות בבנק ישראל נגזר מהמדיניות המוניטרית המצמצמת שהנהיג בנק ישראל כדי לשמור על רמת האינפלציה. מדיניות זו לוותה בעליית הריבית השקלית הלא-צמודה וביבוא הון למשק, עקב פערי הריבית בין הארץ לחו"ל. הכספים שהגיעו מחו"ל הומרו בדרך כלל לשקלים, מימנו פעילות שוטפת ומלאים, ובסופו של התהליך הופקדו על ידי הציבור כפיקדונות לזמן קצוב; אלה היוו מקור להפקדות הבנקים בבנק ישראל במסגרת המכרזים על שיעורי הריבית, מכרזים שבנק ישראל הנהיג עוד בשנת 1996 כאחד הכלים לעיקור ההשפעה על בסיס הכסף. שיעורי הריבית במכרזים אלה היו גבוהים יחסית, מה שמסביר את הגידול הניכר של יתרתם הממוצעת (בכ-22 מיליארדי ש"ח).

המירווח הפיננסי הכולל עלה השנה במקצת, בעיקר עקב שינוי בתמהיל המקורות והשימושים, שהוביל להמשך צמצום ההבדלים במירווחים הפיננסיים בין המגזרים השונים (לעליית המירווח במגזר מטבע החוץ ולירידתו במגזר השקלי הלא-צמוד). התפתחות זו עולה בקנה אחד עם המשך הרפורמה בשוקי הכספים וההון, שהסירה את רוב המחיצות בין מגזרי הפעילות השונים, הגדילה את התחלופה ביניהם, ובפרט יצרה תחליפים לאשראי לא-צמוד (לוח ג'-3).

(1) המגזר השקלי הלא-צמוד

הרווח מפעולות מימון מן הפעילות השקלית הלא-צמודה ירד השנה בכ-215 מיליוני ש"ח (מ-5,203 מיליוני ש"ח ל-4,988 מיליונים), מפני המשך הירידה של המירווח הפיננסי מ-5.1% אשתקד ל-4.2% השנה - אולם ירידתו קוזה במידה רבה על ידי הגידול הניכר של היקף הפעילות, ובמיוחד של היקף המקורות.

שיעורי התשואה והמירווח הפיננסי במגזר זה הושפעו בעיקר משינוי מהותי בתמהיל המקורות והשימושים לצד ירידה קטנה בפער הריביות:

1. האטת קצב האינפלציה בשנת 1997, בעיקר במחצית השנייה של השנה, והמדיניות המוניטרית המצמצמת של בנק ישראל, הובילו לעלייה של הריביות הריאליות במגזר זה: הריבית הריאלית הממוצעת על המקורות עלתה מ-2.2% ל-4.6%, ואילו הריבית הריאלית על השימושים עלתה בפחות מ-7.3% ל-8.8% בממוצע שנתי. ההתפתחות הדיפרנציאלית בריביות נבעה בעיקר מהפרשי הריביות על אשראים ופיקדונות במגזרים השונים ומהתחרות בין הבנקים על כספי המפקידים. הריביות הגבוהות יחסית שהוצעו על פיקדונות שקליים לא-צמודים הובילו לעלייה בפיקדונות לזמן קצר על חשבון הפיקדונות במגזרים אחרים, ואילו בצד האשראים העדיפו הפירמות והפרטים את האשראי במטבע חוץ על האשראי השקלי, היקר יותר. לפיכך, בצד המקורות גדל במידה ניכרת היצע פיקדונות הציבור, ובפרט של הפיקדונות לזמן קצוב. התחרות בין הבנקים על פלחי שוק והתשואות החלופיות הגבוהות בשוק המק"ם פעלו לעליית הריבית על פיקדונות אלה, למרות גידול היצעם.

בצד השימושים - ההבדלים בעלויות האשראי בין המגזרים השונים והציפיות שהאשראי במטבע חוץ יהיה זול מהאשראי הלא-צמוד הביאו לצמצום הביקוש לאשראי הלא-צמוד, וכך פעלו למיתון של עליית הריבית עליו ושל המירווח הפיננסי במגזר.

לוח ג'-3

אומדן המיזווחים הפיננסיים של סך התאגידים הבנקאיים הרגילים
וההכנסות מהם על פי שימושיהם, 1996 ו-1997

התרומה לרווח מפעולות מימון		הרווח מפעולות מימון		המיזווח הפיננסי במחזירים קבועים		משקל השימושים בסך השימושים		היתרה הממוצעת			
1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996	1997	1996		
(אחוזים)				(אחוזים)				(מיליוני ש"ח, במחזירי דצמבר 1997)			
47.2	49.2	4,988	5,203	4.2	5.1	26.7	23.5	118,736	102,834	המגזר הלא-צמוד	
15.4	14.9	1,631	1,581	1.2	1.1	31.4	33.1	139,958	145,043	המגזר הצמוד למדג ²	
14.4	13.4	1,519	1,419	1.3	1.3	26.5	25.2	117,978	100,351	השימושים הלא מוצעים	
1.1	1.5	112	162	0.5	0.5	4.9	7.9	21,980	34,692	השימושים המוצעים ³	
23.0	15.2	2,430	1,608	2.0	1.3	27.1	27.6	120,519	120,934	מגזר מוטב החוץ - הפעילות בישראל	
6.4	4.9	677	514	4.1	2.6	3.7	4.5	16,377	19,694	צמוד למטבע חוץ	
16.6	10.3	1,753	1,095	1.7	1.1	23.4	23.1	104,142	101,240	נקוב במטבע חוץ	
3.8	4.7	405	499	2.0	2.4	4.5	4.8	19,952	20,833	מגזר מוטב החוץ - הפעילות בחו"ל	
89.5	84.0	9,454	8,891	2.4	2.3	89.7	89.0	399,165	389,644	סך כל השימושים המאוחדים	
5.9	5.9	624	622	1.4	1.3	10.3	11.0	45,931	48,257	עמלות מעסקי מימון	
95.4	89.9	10,078	9,513	2.3	2.2	100.0	100.0	445,096	437,901	סך כל השימושים	
4.6	10.1	485	1,066							הכנסות אחרות מפעולות מימון נטו	
100.0	100.0	10,563	10,579							סך כל הרווח מפעולות מימון	

1) שיעור ההכנסה על האשראי לציבור חושב על האשראי בניכוי יתרה ההפרשה לחובות מסופקים.
2) המזר הצמוד למזר כולל גם את המזר ברירת החצמדה.
3) השימושים המיועדים מוגדרים כסך האשראים מפקדונות מיועדים לממשלה, לציבור ולאחרים, וכוללים גם את המזר הכרייה.
בשנת 1997 אין הם כוללים את האשראי מפקדונות מיועדים, שעל אחריה המפקד שהחזרתם מוטנה במידת הגבייה, לפיכך בהשוואת רווחי המימון בין השנים, נתוני 1997 מוטים כלפי מטה, אף כי לא ניתן לאמוד את גודל ההטיה.
ה מ ק ו ר : דוח רווח והפסד לפיקוח על הבנקים.

2. שינוי מהותי נוסף במגזר השקלי הלא-צמוד נגזר מעליית משקלם של הפיקדונות בבנק ישראל בסך השימושים, לצד ירידה במשקל האשראי לציבור. בנק ישראל הנהיג שני מכשירים מוניטריים לספיגת עודפי הנזילות ולעיקור ההשפעה של המרות מטבע החוץ על בסיס הכסף - מכרז ה-Swap שקל/דולר והמכרז על שיעור הריבית בפיקדונות השקליים הלא-צמודים בבנק ישראל לתקופות של שבוע עד שלושה חודשים. בסוף שנת 1997 הסתכמה יתרת הפיקדונות של הבנקים בבנק ישראל בכ-22% מסך השימושים. שיעור התשואה עליהם היה נמוך משיעור התשואה הממוצע על יתר השימושים, ולכן הוא מיתן את עליית הריבית הריאלית על השימושים. עם זאת יש לציין כי אין בפעילות זו סיכון אשראי, וכי ההוצאות הכרוכות בה נמוכות מאוד. כן היינו עדים לירידה גדולה של משקל האשראי לציבור הנושא את התשואה הגבוהה ביותר מבין כל השימושים בסך השימושים (מ-76% אשתקד ל-61% השנה), והתפתחות זו תרמה אף היא למיתון עלייתה של הריבית הממוצעת על השימושים הלא-צמודים.

גם בצד המקורות היינו עדים לשינויים בתמהיל: פערי הריביות על הפיקדונות פעלו להגדלת פיקדונות הציבור לזמן קצוב ולירידה בפיקדונות מסוג עו"ש ופח"ק. ירידתם של האחרונים נבעה מהריבית הריאלית הגבוהה יותר על האלטרנטיבות, ומהעובדה שפיקדונות אלה משמשים בעיקר את הפעילות השוטפת של הפירמות במשק, אשר הצטמצמה בשנה הנסקרת. התפתחות זו ייקרה את העלות הממוצעת של המקורות, שכן גדל משקל הפיקדונות הנושאים ריבית גבוהה יחסית בסך הפיקדונות הלא-צמודים, וירד משקל הפיקדונות הנושאים ריבית נמוכה יחסית. לפיכך היה שיעור עלייתה של הריבית על המקורות גבוה מזה שעל השימושים.

משקל המגזר השקלי הלא-צמוד בסך השימושים המשיך לעלות, בדומה להתפתחותו בשנים האחרונות, והגיע לכ-26.7%, ורווחי המימון ממגזר זה הגיעו לכחמישה מיליארדי ש"ח. למרות הירידה המתמדת של המירווח הפיננסי במגזר זה מאז הנהגת הרפורמה בשנת 1985, לא הצטמצמו רווחי המימון בו בשנים האחרונות, והם מהווים כמחצית מסך רווחי המימון של הבנקים (דיאגרמה ג'-2). ההסבר לכך נגזר בעיקר מהירידה של שיעורי האינפלציה ומאי הוודאות האינפלציונית, שהובילו לעלייה מתמדת של משקל המגזר הזה בסך הפעילות הבנקאית.

(2) המגזר הצמוד למדד

הרווח מפעולות מימון מן המגזר הצמוד למדד עלה בכ-3.2% מ-1,581 מיליוני ש"ח ב-1996 לכ-1,631 מיליונים השנה. עלייה זו נובעת מגידול קל של המירווח הפיננסי במגזר זה - מכ-1.1% אשתקד לכ-1.2% השנה - שקוץ מעט על ידי צמצום היקפי הפעילות. הירידה בהיקף הפעילות התרכזה כולה בפעילות הלא-חופשית (-37%), ואילו הפעילות החופשית התרחבה, בהמשך למגמה שאנו עדים לה בשנים האחרונות⁴ (לוח ג'-3).

בשנה הנסקרת היינו עדים לירידת התשואות-לפדיון על איגרות חוב, שנבעה הן מצמצום צורכי גיוס ההון של הממשלה והן מירידה בפדיונות כספי הציבור מקופות הגמל. התפתחות זו השפיעה הן על עלות האשראים והן על תשואתן של תכניות החיסכון, אף כי השינויים האחרים בבקושים לפעילות צמודה הובילו להתפתחות דיפרנציאלית של הריביות בין המקורות לשימושים ולגידול קל של המירווח הפיננסי, כפי שיובהר להלן.

4 החל משנת 1997 אין לכלול במסגרת הפעילות המאזנית אותם פיקדונות מיועדים שפירעונם מותנה במידת הגבייה מהאשראי אשר ניתן בגינם. לגבי שנת 1996 לא נתקבלו נתונים מהבנקים במתכונת ההוראה החדשה, ולכן נתוני 1996 הם אומדנים בלבד.

שיעורי ההכנסה הריאליים הממוצעים במגזר זה בגין הפעילות החופשית עלו השנה ב-0.9 נקודת אחוז, הן על השימושים והן על המקורות.

עליית הביקוש לאשראי שקלי צמוד, המוסכרת בעיקרה במימון עסקות רכישה של חברות ציבוריות במסגרת תהליך ההפרטה במשק, פעלה לעליית הריבית עליו, וקיצוזה את השפעת הירידה של תשואות איגרות החוב. כנגד זאת ירד ההיצע של כספי הציבור - בפיקדונות צמודים ובתכניות חיסכון - הן מפני צמצום הפדיונות מקופות גמל והן מפני ההאטה בקצב האינפלציה והריבית הריאלית הגבוהה באפיק השקלי הלא-צמוד. המחסור במקורות צמודים הגביר את מאמצי השיווק של הבנקים ואת התחרות ביניהם על כספי הציבור, מה שפעל לייקור של המקורות בכלל ושל גיוס תכניות החיסכון בפרט. כתוצאה מכך עלתה הריבית הן על תכניות החיסכון והן על האשראים.

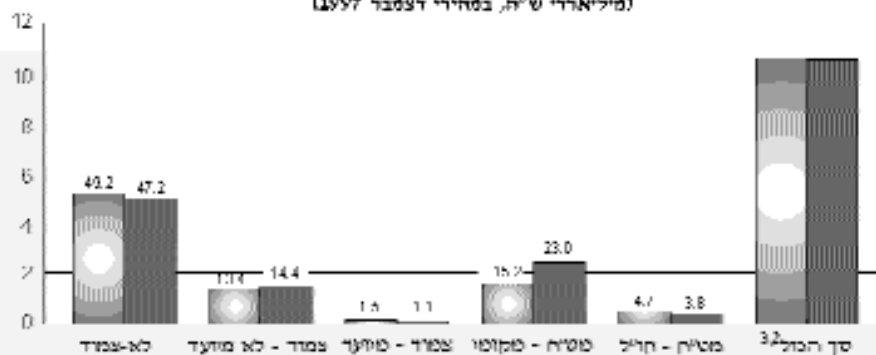
בתמהיל המקורות והשימושים לא חלו שינויים ניכרים לעומת אשתקד, למעט המשך ירידת היקפם של הפיקדונות מהממשלה והאשראי לממשלה ושל משקלם בסך המקורות והשימושים: פיקדונות הממשלה הועמדו לרשות הבנקים בשנים קודמות בעיקר לפריסת חובות הקיבוצים ולמתן אשראים לדיור לציבור הזכאים. הירידה בפיקדונות אלה נובעת מיישום הסדר הקיבוצים המשלים, מהחזר פיקדונות בשל האפשרות לגיוס פיקדונות במחירים נמוכים יותר, ומשינויים בהוראות שלפיהם הפיקדונות שהחזרתם למפקיד מותנית במידת הגבייה לא ייכללו עוד כסעיפים מאזניים, וההכנסות בגינם ייזקפו להכנסות התפעוליות. כנגד זאת מבטא האשראי לממשלה בעיקר את הקטנת מעורבות הממשלה בתכניות החיסכון ואת פירעון כספי האמיסיות של איגרות חוב שהופקדו באוצר. הירידה בפעילות עם הממשלה, שהריבית עליה נמוכה בדרך כלל מזו שבפעילות החופשית, תרמה אף היא לעליית הריבית על המקורות ועל השימושים במגזר הצמוד. גורם נוסף שהשפיע לחיוב ובאופן מהותי על ההכנסות ממגזר זה היה הפער בין "המדד הידוע" ל"מדד בגין". גם אשתקד הייתה לפער זה השפעה חיובית על ההכנסות מהמגזר השקלי הצמוד, אף כי בשיעור נמוך יותר. השפעה זו על רווחי הבנקים היא אקראית, ובמידה רבה חד-פעמית, ואנו מצפים כי בטווח הארוך תהיה להבדלים בין "המדד בגין" ל"מדד הידוע" השפעה שולית בלבד על רווחי הבנקים.⁵

אשר לשימושים המיועדים - מקורם של שימושים אלה הוא פיקדונות שהמפקידים קובעים למי ייועדו ובאילו תנאים. סכומי השימושים המיועדים, סוגי ההצמדה ומשך התקופה שלהם צריכים להיות זהים לחלוטין לאלה של המקורות. הפעילות המיועדת מתבצעת במירווחים נמוכים יחסית; חלקה הוא על אחריות הבנק, וחלקה על אחריות המפקיד. יש לציין שבהתאם להוראות המפקח על הבנקים משנת 1997, יש לרשום את הפעילות המיועדת אשר פירעונה מותנה במידת הגבייה מהאשראי שניתן בגינה, במסגרת הפעילות החוץ-מאזנית (כפעילות מתחת לקו). במקביל לכך יש לזקוף את ההכנסות בגינה להכנסות תפעוליות אחרות, ולא לרווח מפעולות מימון, כפי שהיה נהוג עד כה. הוראה זו פועלת בעיקר לירידת הרווחים והיתרות בפעילות המיועדת במגזר הצמוד למדד, אף כי לא ניתן לאמוד את גודל ההשפעה של שינוי הרישום החשבונאי, שכן אין נתוני השוואה לשנה קודמת על בסיס אותן הגדרות. האשראי מפיקדונות מיועדים מורכב משני רכיבים עיקריים: (א) פיקדונות הנובעים מאיגרות חוב

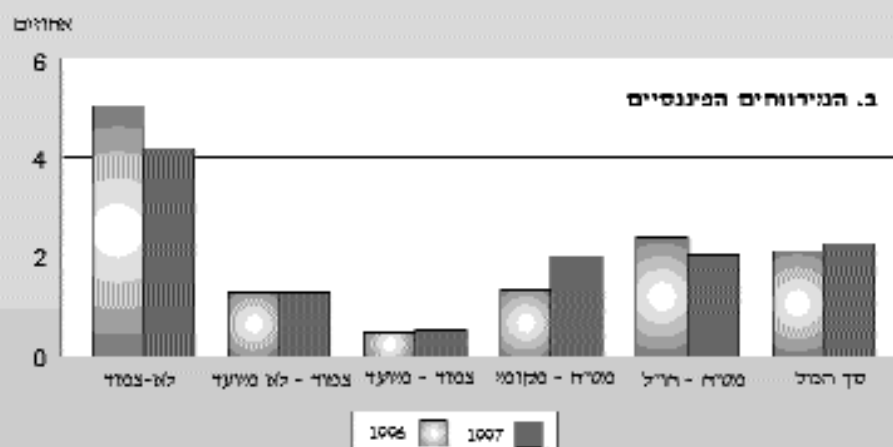
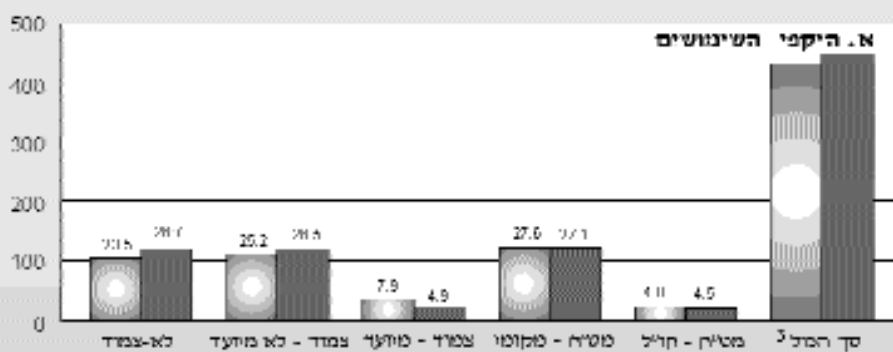
5 בשנים מסוימות השפעת פערי המדדים היא חיובית, ובשנים אחרות היא שלילית; לכן בטווח הארוך ההשפעה השנתית הממוצעת על רווחי הבנקים היא אפסית. זאת ועוד, כשיעור האינפלציה יירד לרמה מערבית, סביר כי לא יהיו הבדלים גדולים במדדי המחירים לצרכן בין חודשים שונים, ולפיכך לא תהיה לגורם זה השפעה ניכרת על רווחי הבנקים.

דימוסיה 2-ג'

התדמית של נגזרי ההצמדה השונים לרווח, 1996 ו-1997¹
 (מיליארדי ש"ח, במחירי דצמבר 1997)

היקפי השינושים לפי נגזרי התיווך הפיננסי והנירווחים הפיננסיים עליהם

(1) סך התאגידים והבנקאים הרגילים, סמוך 1996 סקוט' את ההכנסות מפקדונות מועדפים שהוצגות למספיקי מועדפות במועדף העבודה (האילו נתוני 1997 אינם בוללים אותם) לכן הוצגו המועדף בשנה זו מועדפים בלפי מועדף בהשעוואה לשנת 1997.
 (2) בולל את ההכנסות האחרות ממעקלות מועדף כסד.
 (3) המספרים המועדפים מועדף המועדלות מועדפים את מועדלותיהם של המועדפים בסך הכול.
 המקור: דיווחים למספיקי על המועדפים.

שהונפקו לקרנות הפנסיה ולקופות הגמל של הבנק ותמורתן נועדה להפקדה באוצר. פעילות זו, שהיא על אחריות הבנק, מאופיינת כשירות גבייה, בניגוד לעסקאות בעלות מאפייני סיכון; היא נושאת מירוח קבוע ונמוך ומהווה את הרכיב המרכזי בסך הפעילות המיועדת. מאז 1987 אין מבצעים הנפקות אלה, וזאת הסיבה המרכזית לירידת יתרתה של הפעילות המיועדת בשנים האחרונות. (ב) אשראי אחר ללקוחות מפיקדונות מיועדים של הממשלה שהוא על אחריות הבנק ומופנה ברובו למגזר החקלאי. משקלה של פעילות זו בסך הפעילות המיועדת הוא קטן יחסית, ומאפייניה, מבחינת הסיכון והמירוח, דומים לאלה של הפעילות החופשית. השנה נמשכה מגמת ההצטמצמות של הפעילות המיועדת (-37%, חלקה נובע כאמור, מסיווג שונה לעומת אשתקד), לצד יציבות במירוח הפיננסי, שעמד על כ-0.5% (לוח ג'-3). הירידה המתמשכת של משקל הפעילות המיועדת, הנושאת מירוחים נמוכים, ועליית משקלה של הפעילות החופשית, תורמות להסבר עלייתו של המירוח הפיננסי במגזר זה, שאנו עדים לה מאז 1992.

(3) המגזר הנקוב במטבע חוץ והצמוד למטבע חוץ (הפעילות המקומית)

הרווח מפעולות מימון במגזר זה גדל בכ-51%, מ-1,608 מיליוני ש"ח אשתקד ל-2,430 מיליונים השנה, וזאת מפני הגידול הניכר של המירוח הפיננסי במונחי שקלים מ-1.3% לכ-2.0%, לצד יציבות בהיקף הפעילות (במונחי שקלים) (לוח ג'-3).

במונחי מטבע זר גדל היקף הפעילות, אולם מפני הייסוף הריאלי של השקל ביחס לסל המטבעות, לא השתנה היקף הפעילות במונחי שקלים. הגידול במונחי מטבע חוץ עיקרו תוצאה של פערי התשואות בין המגזרים השונים ובין הארץ לחו"ל, על רקע המשך הייסוף בשער השקל לעומת הסל והמדיניות המוניטרית המצמצמת. בעקבות הפערים בתשואות, שהחלו להיווצר עוד במחצית השנייה של 1994, היינו עדים לגידול הביקוש של תושבי ישראל לאשראי במטבע חוץ על חשבון אשראים במטבע ישראלי, ולעלייה בפיקדונות הלא-צמודים על חשבון הפיקדונות האחרים. פעילות זו תרמה לגידול של היקפי הפעילות והרווחים הן במגזר מטבע החוץ והן במגזר השקלי הלא-צמוד. גידול האשראי במטבע חוץ (כ-10.6 מיליארדי ש"ח) התאפשר בעיקר על ידי צמצום הפיקדונות בבנקים בחו"ל (כ-6.4 מיליארדי ש"ח) וירידה באיגרות החוב ובמזומנים ובפיקדונות שבבנק ישראל (כ-4.0 מיליארדים). רוב העלייה באשראי במטבע חוץ נועד למימון פירמות שעיקר פעילותן עם חו"ל. האפשרות של נטילת אשראי במטבע חוץ, המרתו לשקלים לצורך מימון פעילות שוטפת, הפקדתו בפיקדונות לזמן קצוב בבנקים ויצירת מקור לא-צמוד שכנגדו הפקידו הבנקים במרכזי בנק ישראל יצרה רווחים הן ללקוחות והן לבנקים.

השינויים בריביות הן הדולריות והן השקליות על המקורות והשימושים במגזר זה היו זהים, ולכן אין בהם כדי להסביר את התפתחות המירווח. להסבר גידולו של המירוח הפיננסי יש להתמקד אפוא בהתפתחויות אחרות שאפיינו את המגזר בשנה הנסקרת:

- שינויים מהותיים בתמהיל השימושים - עליית משקלם של השימושים הנושאים תשואה גבוהה (משקל האשראי החופשי בסך השימושים עלה מכ-55% לכ-64%), וירידת משקלם של השימושים הפחות רווחיים (הפיקדונות בבנקים בחו"ל, איגרות החוב, המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל). בצד המקורות השינויים בתמהיל היו שוליים.
- המשך פיתוחן ושיווקן של עסקות פורוורד ואופציות, המגינות על הלקוחות מפני שינויים בשערי חליפין, אשר גדלו השנה, תרם אף הוא לגידול הפעילות ולעליית רווחי המימון במגזר זה. (להרחבה ראה פרק הסיכונים.)

• במגזר זה הצטמצם עודף הנכסים, הממומן בעיקרו ממקורות הוניים, שעלותם גבוהה מזו של המקורות במטבע חוץ.

• ירידה בייסוס הריאלי של השקל ביחס לסל המטבעות לעומת אשתקד והפיחות הריאלי של השקל ביחס לדולר (לעומת ייסוס אשתקד) תרמו אף הם לגידול ההכנסות ולעליית המירווח הפיננסי במונחי שקלים, בגלל עודף נכסים במגזר.

(4) המגזר הנקוב במטבע חוץ (הפעילות בסניפים בחו"ל)

סך הרווח מהפעילות במטבע חוץ של סניפי חו"ל הצטמצם בכ-94 מיליוני ש"ח (19%). ירידה זו נובעת הן מירידת המירווח הפיננסי על הפעילות במגזר מ-2.4% אשתקד ל-2.0% השנה, והן מהצטמצמות הפעילות בכ-4.0%. המירווח הפיננסי במגזר זה, וכן המירווח במגזר מטבע החוץ של הפעילות המקומית, מושפעים במידה רבה מהתפתחות שערי המטבעות הזרים מול השקל ומהפרשי שער בין המטבעות.

(5) הכנסות מעמלות והכנסות מימוניות ואחרות

הרווח מפעולות מימון הושפע השנה מיציבות של ההכנסות מעמלות מעסקי מימון ומירידה של ההכנסות האחרות מפעולות מימון נטו שלא בגין נכסים כספיים.

העמלות על עסקי מימון שמרו על יציבות (לוח ג'-3). אלה כוללות בעיקר את ההכנסות מקיבולים, מערביות למתן אשראי, מערביות לרכישת דירות ומאשראי תעודות. לשני הסוגים האחרונים מאפיינים של הכנסה תפעולית.

ההכנסות מפעולות מימון אחרות נטו כוללות בעיקר הכנסות והוצאות הנובעות מפעילות במכשירים פיננסיים נגזרים, כעסקאות עתידיות, אופציות והחלפת ריביות. פעילות זו, שהיא חלק מניהול הנכסים וההתחייבויות, משויכת בדרך כלל רק בחלקה למגזר פעילות ספציפי; רובה נועד למטרות גידור סיכונים, ומיעוטה הוא חלק מפוזיציות אסטרטגיות שנוקטים הבנקים. פעילות זו תרמה במשך שנת 1997 להקטנת החשיפה במגזר, וההכנסות נטו ממנה הסתכמו בכ-485 מיליוני ש"ח, לעומת סך של 1,066 מיליונים אשתקד. ההכנסות בסעיף זה מהוות קיזוז או השלמה לתוצאות של שינויי מטבע או ריבית, הנכללות בהכנסות והוצאות בסעיפים המאזניים. לעניין זה חשוב לציין שבשנת 1997 הוכנס שינוי בתנאים, המאפשר להגדיר עסקה בנגזרים כ"עסקת גידור"⁶, וכן שינויים בהוראות הדיווח לציבור לעניין ההכנסות מניירות ערך.⁷ ייתכן ששינויים אלה מסבירים חלק מהירידה בהכנסות האחרות מפעולות מימון נטו. סעיף זה כולל גם את ההכנסות וההוצאות האחרות, שעיקרן רווחים (הפסדים) ממכירת איגרות חוב מוחזקות לפדיון או זמינות למכירה וכן גביית חובות בעייתיים, הפחתת הפרשה לריבית על חובות מסופקים ועמלות פירעון מוקדם על אשראי שנפרע.

ב. ההפרשות לחובות מסופקים

מאז שנת 1988 אנו עדים למגמה של ירידה מתמדת בהפרשות השנתיות לחובות מסופקים

6 כך, עסקאות שסווגו בעבר כעסקאות גידור סווגו בשנת 1997 כעסקאות אחרות.

7 בהוראות הדיווח לציבור אומצו, לעניין ההכנסות מניירות ערך, כללי החשבונאות האמריקניים, שעל פיהם יש להפריד בין הכנסות ריבית מניירות ערך לבין הכנסות/הוצאות מימון אחרות, כגון מכירה של איגרות חוב להשקעה, שערך לשווי שוק של איגרות חוב למסחר וכו'. בעבר נכללו כל ההכנסות מאיגרות חוב בסעיף "הכנסות מפריטים כספיים", כלומר בהכנסות הריבית.

(דיאגרמה ג'-3). באותה שנה הגיעו לשיא שיעורי ההפרשה השנתית לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור שבאחריות הקבוצות (3.3% בממוצע), וזאת עקב הפרשות גדולות בגין אשראים בעייתיים שניתנו למגזר החקלאי וללווים גדולים. בשנת 1997 נרשמה ירידה בהפרשות לחובות מסופקים בשיעור של כ-11.0%, שהם כ-273 מיליוני ש"ח; ירידה זו נובעת מצמצום ההפרשות ב"בנק הפועלים" בכ-408 מיליוני ש"ח, בעוד שבארבע הקבוצות הבנקאיות האחרות עלתה ההוצאה השנתית על ההפרשות. צמצום ההפרשות ב"בנק הפועלים" נבע משתי סיבות עיקריות: (1) ההפרשות למגזר החקלאי ירדו (בכ-218 מיליוני ש"ח), עקב המשך הצטרפותם של קיבוצים להסדר המשלים, שנכנס לתוקפו במאי 1996. (2) אשתקד השלים "בנק הפועלים" את השיעור המרבי של ההפרשה הנוספת בגין סיכונים שאינם מזוהים בתיק הלקוחות (בסך של כ-175 מיליוני ש"ח), ולא ניצל את האפשרות לפרוס את ההפרשה על פני מספר שנים. לפיכך לא נדרש הבנק השנה להגדיל את ההוצאות בגין הפרשה נוספת.

ירידת ההפרשה לחובות מסופקים השתקפה הן בירידת ההפרשות הספציפיות בכ-129 מיליוני ש"ח והן בירידת ההפרשה הנוספת בכ-145 מיליונים. הירידה בהפרשות הספציפיות השנה נרשמה בשתי הקבוצות הבנקאיות הגדולות - "לאומי" ו"הפועלים" - לעומת עלייה באחרות. בקבוצת "דיסקונט" בולטת מגמת העלייה בהפרשות לחובות מסופקים בשנים האחרונות, דבר המצביע על ירידה באיכות האשראי.

ההפרשה השנתית לחובות מסופקים בארבע הקבוצות הבנקאיות (למעט קבוצת "הפועלים") הסתכמה בכ-1,451 מיליוני ש"ח, לעומת 1,315 מיליונים אשתקד - עלייה של כ-10%. העלייה בהפרשות לחובות מסופקים נמשכה לאורך השנה כולה, ובלטה ברביע האחרון. ההפרשות לחובות מסופקים מאופיינות בתנודתיות גבוהה על פני השנה,

ורובן מתרכז ברביע האחרון שלה. שיעורי הגידול של ההפרשות לחובות מסופקים ברביע האחרון של 1997 היו גבוהים מאלה שהיינו עדים להם אשתקד. מכאן, שגם בניכוי עונתיות ניכרת מגמה של עלייה בהפרשות לחובות מסופקים ברביע האחרון של שנת 1997 בקבוצות הבנקאיות הגדולות (למעט "הפועלים"). חשוב לציין, כי שיעורי השינוי בהפרשה לחובות מסופקים בשנה הנסקרת היו תנודתיים מאוד, והם נעו מירידה של כ-36% ב"בנק הפועלים" ועד לגידול בשיעור של כ-42% ב"בנק הבינלאומי" (לוח ג'-2).

גורמים נוספים המסבירים את ההתפתחות בהפרשות לחובות מסופקים:

1. ההאטה הכלכלית במשק החלה, כצפוי, לתת את אותותיה בקשיי נזילות של גופים עסקיים ואנשים פרטיים. השפעת ההאטה ניכרה בעיקר ברביע האחרון של השנה, שבו גדלו ההפרשות לחובות מסופקים בכ-18%, לעומת הממוצע בשלושת הרביעים הראשונים של השנה. העלייה בהפרשות ובשיעורן מהאשראי לציבור ברביע זה אפיינה את מרבית הקבוצות הבנקאיות הגדולות.

2. גדלו ההפרשות בגין אשראים לענף הנדל"ן ובגין חבויות לקוחות בענף זה. הגידול נבע, בין היתר, מהחמרה בהערכת מצבם הכספי של מספר לוויים גדולים על רקע ההאטה בענף. (להרחבה ראה פרק ה').

3. על פי דרישת המפקח על הבנקים תוקנו חלק מההוראות לצורך חישוב ההפרשה הנוספת לחובות מסופקים הן בהתייחס לריכוזיות החבות הענפית והן בהתייחס לאשראי לענף הבנייה. (להרחבה, ראה פרק ג' בסקירת המפקח לשנת 1996.) על פי הוראות המפקח על הבנקים רשאים הבנקים לפרוס את ההפרשה הנוספת לחובות מסופקים על פני מספר שנים, החל מינואר 1992. עם זאת החליטו כמה בנקים להאיץ את קצב ההפרשה הנוספת, ולא לנצל את אפשרות הפריסה. כך נהג, למשל, "בנק לאומי", שניצל את הרווח החד-פעמי שהיה לו ממכירת המניות העודפות בתאגידים ריאליים, והגדיל את ההפרשה הנוספת בכ-150 מיליוני ש"ח. הפרשה זו אינה מוכרת כהוצאה לצורכי מס בעת ביצועה, ולכן היא מקטינה את הרווח הנקי במלוא גובהה.

4. גדלו ההפרשות בגין התפתחויות בענפי המלונאות/התיירות והיהלומים, לנוכח מצבם המיוחד של ענפים אלה.

5. כנגד זאת ירדו מאוד ההפרשות בגין חובות המגזר החקלאי - ירידה שבלטה, כאמור, בקבוצת "הפועלים".

קשה לחזות את מגמת ההתפתחות של ההפרשות לחומ"ס בשנים הבאות. כל שניתן לומר הוא, כי גודלן של הפרשות אלה יהיה תלוי בהתפתחויות מקרו-כלכליות, ובפרט במצבו של המשק הישראלי, במידת הצלחתם של הבנקים להעריך נכונה את הסיכונים שבתיק, בהתפתחויות בשוק הנדל"ן, ובמידה רבה - ביישומם המלא של הסדרים שנעשו בעבר ובכאלה שייעשו בעתיד עם לוויים גדולים ועם סקטורים בעייתיים.

עם זאת, גידולן הניכר של ההפרשות לחומ"ס בקבוצות הבנקאיות הגדולות ברביע האחרון של שנת 1997 עשוי לאותת על כיוון השינויים בהפרשות אלה בשנת 1998. זאת במיוחד לנוכח הצפי להמשך ההאטה במשק, שתלווה ככל הנראה בירידה של איכות האשראי. זאת ועוד, עליית שיעורי הריבית על האשראי בשנתיים האחרונות מקשה על פירעונו השוטף של האשראי הרובץ על הפירמות ומגדילה את ההפרשות לחומ"ס. כן גדל השנה במידה משמעותית יחס האשראי לתוצר. גידול זה אמנם נגזר בחלקו מהחלפת האשראי לממשלה באשראי לציבור, אולם חלקו האחר עשוי להצביע על ירידת כושר ההחזר של הלקוחות ולהגדיל אף הוא את ההפרשות לחובות מסופקים.

קשה לצפות את רמת ההפרשות של כלל הבנקים בעתיד; זאת משום שהם נבדלים ביניהם במידת הזהירות המאפיינת את ניהול תיקי האשראי שלהם, וחלק מההבדלים מתבטא בשיעורי ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור. אלה השיעורים שנרשמו השנה בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות: "דיסקונט" - כ-1.1%; "הפועלים ולאומי" - כ-0.8%; "המזרחי" - כ-0.4%; "הבינלאומי" - כ-0.3% (לוח ג'-2). בבחינה ארוכת טווח של שיעורי ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי לציבור בלטו עלייתם ב"בנק דיסקונט" ומגמת ירידתם בארבע הקבוצות הבנקאיות האחרות (דיאגרמה ה'-2).

ג. ההכנסות התפעוליות

ההכנסות התפעוליות וההכנסות האחרות של הבנקים המסחריים גדלו במידה ניכרת בשנה הנסקרת, בכ-408 מיליוני ש"ח בהשוואה לאשתקד, והסתכמו בכ-5.7 מיליארדי ש"ח (לוח ג'-4).

לוח ג' 4-
ההכנסות והוצאות התפעוליות של הבנקים המסחריים, עד 1995
(מחירי דצמבר 1997)

השינוי לעומת השנה הקודמת	ההתפלגות			הסכומים			
	1996	1997	1996	1995	1997	1996	1995
(אחוזים)	(אחוזים)			(מיליוני ש"ח)			
7.1	-3.4	15.0	15.1	15.3	860	803	832
8.1	1.7	29.0	28.9	27.7	1,664	1,539	1,512
16.9	13.0	5.9	5.0	4.4	320	273	242
2.1	-1.3	5.0	5.3	5.2	286	280	283
5.1	-3.3	3.7	3.8	3.9	215	204	211
3.9	0.6	4.7	4.9	4.7	270	260	259
3.4	-11.0	6.6	6.8	7.5	376	363	408
19.8	-11.8	3.1	2.8	3.1	179	149	169
2.9	-5.9	1.2	1.2	1.3	67	65	69
-5.7	1.6	3.3	3.9	3.9	191	209	211
6.8	-1.2	77.2	77.8	77.0	4,427	4,146	4,196
סך כל ההכנסות מעמלות							
ההכנסות האחרות							
-1.8	-13.4	13.8	15.1	17.1	792	806	931
20.1	14.9	3.2	2.8	2.4	181	151	131
-14.8	7.2	2.6	0.2	0.0	88	11	0
5.8	-6.7	21.1	21.5	22.5	1,213	1,146	1,228
סך כל ההכנסות האחרות							
174.5	33.4	1.6	0.6	0.5	94	34	26
הכנסות ממימון מניית							
7.7	-2.3	100.0	100.0	100.0	5,734	5,326	5,450
סך ההכנסות התפעוליות							

1. ה ה כ נ ס ה ה ת פ ע ל י ו ת

ההכנסות מעמלות

דמי ניהול חשבון

שירותי מערך התשלומים

הכנסות מכרטיסי אשראי

טיפול באשראי ובעריכת חוזים

שירותים ממחשבים, מידע ואישורים

פעילות סחר חוץ ושירותים מיוחדים²

הכנסות מפעילות בניירות ערך³

דמי משמרת

חיתום והפצת ניירות ערך

עמלות אחרות⁴

סך כל ההכנסות מעמלות

ההכנסות האחרות

דמי ניהול מקופות גמל ומקורות נאמנות

דמי ניהול מחברות קשורות

רווחים מקופות פיצויים

אחרות

סך כל ההכנסות האחרות

הכנסות ממימון מניית

סך ההכנסות התפעוליות

לוח ג'-4 (המשך)
ההכנסות וההוצאות התפעוליות של הכניקים המסחריים, עד 1995
(מחירי דצמבר 1997)

השינוי לעומת השנה הקודמת	ההתפלגות			הסכומים			
	1996	1997		1996	1997		
(אחרים)	(אחרים)			(מיליוני ש"ח)			
3.5	6.2	66.1	66.2	65.0	7,367	7,121	6,702
7.3	1.4	5.8	5.6	5.7	645	601	592
3.1	3.3	11.1	11.1	11.2	1,231	1,194	1,156
2.7	-0.3	17.0	17.2	18.0	1,897	1,848	1,854
-4.8	-9.2	2.1	2.3	2.6	236	248	273
10.8	2.6	3.1	2.9	3.0	349	315	307
3.7	-3.8	2.8	2.8	3.0	311	300	312
3.2	-1.0	1.9	1.9	2.0	211	205	207
-0.7	11.5	2.0	2.1	1.9	220	221	199
2.0	0.4	5.1	5.2	5.4	571	559	557
3.5	4.5	100.0	100.0	100.0	11,141	10,763	10,303
4.0	-6.5				51.5	49.5	52.9
							שיעור הכיסוי

- 1) חלק מהתחזויות על ההכנסות התפעוליות לשנים 1995 ו-1996 הם אומדנים בלבד, בשל שינוי בהגדרות.
- 2) לרבות הפרשי שער בין מכירה לקנייה.
- 3) כולל הכנסות ממכשירים פיננסיים.
- 4) כולל גם מירווח ועמלות גבייה על אשראי מהאוצר ועמלות ומירווחים אחרים, שהיוו כ-50% מהעמלות האחרות בשנת 1997.
- 5) לרבות מס שכר, מס מעסיקים, פיצויים, תגמולים, פנסיה וביטוח לאומי, וכן הוצאות תרומות ומשכריתם בשיעורי ההיוון או בשיטת החשבונאית לחישוב מענקים ופנסיות.
- ה מ ו ר : דיווח לפיקוח על הכניקים ודוחות שנתיים שהתפורסמו לצבור.

עלייה זו נובעת מגידול של ההכנסות מעמלות (בכ-281 מיליוני ש"ח), של ההכנסות האחרות (בכ-67 מיליוני ש"ח) ושל ההכנסות ממימוש מניות (בכ-60 מיליוני ש"ח).

העלייה בהכנסות התפעוליות מוסברת בהתרחבות השירותים הבנקאים הניתנים ללקוח, בעיקר שירותי המידע והטכנולוגיה, ובעדכון שוטף של תעריפי העמלות, לאחר שבשנת 1996 הם הוקפאו בחלק מהבנקים. בין הסעיפים העיקריים שבהם נרשמה עלייה השנה ניתן לציין את ההכנסות משירותי מערך התשלומים, שגדלו בכ-125 מיליוני ש"ח (8.1%), מהם כשני שלישים בגין הפעילות במטבע חוץ, את ההכנסות מדמי ניהול חשבונות, שגדלו בכ-57 מיליוני ש"ח (7.1%), ואת ההכנסות מכרטיסי אשראי, שגדלו השנה בכ-47 מיליוני ש"ח (16.9%).

בסעיף העמלות התפעוליות נכללה, לראשונה, על פי הוראות המפקח על הבנקים, ההכנסה הנובעת מפעילות הגבייה בגין פיקדונות מיועדים שפירעונם מותנה במידת הגבייה מהאשראי שניתן בגינם; הכנסה זו נכללה בעבר ברווח מפעילות מימון. פעילות זו מתנהלת בעיקר בבנקים למשכנתאות, ולכן הסיווג החדש משפיע בעיקר על בנקים אלה, וכן על הדיווחים על בסיס מאוחד של הבנקים הגדולים.

השנה הייתה בשוק ההון התאוששות, שתרמה לעליית ההכנסות התפעוליות הקשורות עם שוק זה. ההתאוששות בשוק זה התבטאה בעליית מדד המניות הכללי (21%), בגידול ניכר של המסחר במניות ובכני המרה ובגיוסי ההון בבורסה של תל אביב (לוח ג'-5); גיוס ההון (הצעות מכר, הקצאות פרטיות ומימוש אופציות) של חברות ישראליות הרשומות בבורסה של תל אביב הסתכם השנה בכ-7.7 מיליארדי ש"ח⁸, לעומת כ-2.8 מיליארדים בלבד בכל אחת מהשנים 1995 ו-1996. ההאצה בתהליך ההפרטה של החזקות הממשלה בחברות ובבנקים תרמה תרומה חיובית להתאוששות בשוק ההון: כ-1.7 מיליארדי ש"ח מגיוס ההון לצורך ההפרטה בוצע באמצעות הבורסה, לעומת כ-250 מיליוני ש"ח אשתקד. לעניין זה בלטו הצעות מכר לציבור של מניות "בנק לאומי" (740 מיליוני ש"ח) ו"בנק דיסקונט" (210 מיליוני ש"ח). כ-740 מיליוני ש"ח נוספים גויסו באמצעות מימוש אופציות רכישה שהנפיקה הממשלה בעבר למניות "בנק דיסקונט" ולמניות "בנק לאומי".

להכנסות התפעוליות של הבנקים משוק ההון שני מקורות: (1) ההכנסות מלקוחות, הכוללות בעיקר את ההכנסות מפעילות בניירות ערך, מדמי משמרת, מחיתום ומהפצה של ניירות ערך; הכנסות אלה גדלו השנה בכ-7.8%. (2) הכנסות מדמי ניהול מקופות גמל ומקרנות נאמנות, שהצטמצמו בכ-1.8% בשנה הנסקרת (לוח ג'-4). בדומה לשנים קודמות היינו עדים להבדלים בין הבנקים בהתפתחות הכנסותיהם משוק ההון, כתוצאה ממידות מעורבותם השונות בשוק זה. ההכנסות האחרות, שאינן מריבית ומעמלות, עלו בשנה הנסקרת ב-5.8%, והסתכמו בכ-1,213 מיליוני ש"ח. הרכיב העיקרי של הכנסות אלו (כ-65%) הוא הכנסות מדמי ניהול מקופות גמל ומקרנות נאמנות, שירדו השנה, כאמור, ירידה מתונה בהשוואה לאשתקד. אשתקד נרשמה, כזכור, ירידה ניכרת של כ-13.4% בהכנסות אלו, בעקבות ירידת שווי השוק של תיק נכסי קרנות נאמנות והתעצמות המשיכות מקופות הגמל (השפעת הכמות). אלה לוו בירידה בעמלות שגובים הבנקים מקופות הגמל (השפעת המחיר). השנה פעלו שני הגורמים הללו בכיוונים מנוגדים: הירידה בתעריפי העמלות שגובים הבנקים מקופות הגמל נמשכה, עקב גידול התחרותיות בענף, אולם קווצה בחלקה על ידי ההתאוששות בשוק המניות והצבירה החיובית בקופות הגמל. לפיכך, נמשכה גם השנה הירידה בהכנסות אלו, אולם קצבה היה מתון בהרבה מזה של אשתקד (לוח ג'-4).

8. מתוך סכום זה גויסו בתל אביב כ-6.6 מיליארדי ש"ח, פי חמישה מאשר אשתקד.

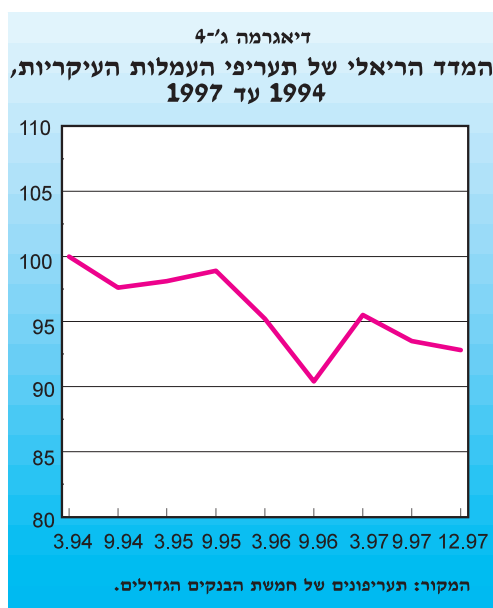
לוח ג'-5

אינדיקטורים להתפתחות שוק ההון, 1990 עד 1997
(מיליארדי ש"ח, נתוני סוף תקופה, מחירי דצמבר 1997)

התשואה הריאלית של		ערך השוק של המניות ובני ההמרה	סך כל מחזורי המסחר			סך כל גיוסי ההון של מניות ובני המרה ¹		מספר ההנפקות	
איגרות החוב	מדד המניות הכללי		במניות ובני המרה ²	באיגרות חוב	במק"ם				
(אחוזים)									
1990	54	2.2	22.7	24.5	15.0	40.3	-1.5	-5.8	
1991	68	3.4	36.8	29.1	23.4	59.2	37.1	-0.4	
1992	166	8.1	62.1	30.8	32.1	135.9	75.2	7.3	
1993	285	13.8	132.9	33.1	30.2	226.2	26.7	-2.0	
1994	176	7.7	107.3	27.6	25.6	128.7	-47.0	-4.6	
1995	79	2.8	34.8	33.4	44.3	138.0	5.4	1.1	
1996	50	2.8	29.2	49.5	31.3	127.1	-10.5	2.3	
1997	130	7.7	51.4	47.0	22.7	160.5	21.1	3.2	

(1) כולל גיוסי הון מהנפקות ישירות ומימוש אופציות של חברות שהנפיקו הון בארץ ובחו"ל ורשומות למסחר בת"א.
 (2) כולל עסקאות בבורסה, קיזוזים ועסקאות מחוץ לבורסה.
 ה מ ק ו ר : הבורסה לניירות ערך בת"א, החודש בבורסה; המחלקה המוניטרית בבנק ישראל, שוקי ההון והכספים.

השנה גדלו במידה ניכרת הרווחים מקופות הפיצויים, והסתכמו בכ-88 מיליוני ש"ח, בעיקר הודות לגידול הרווחים ב"בנק לאומי" וב"בנק הבינלאומי". גידול זה מוסבר על רקע השיפור בתשואות של איגרות החוב, המוחזקות בקופות לכיסוי ההתחייבויות לפיצויים, גידול ששיעורו היה מעבר לגידול הנדרש של העתודה לפיצויים.
 בשנת 1997 נרשמה יציבות במדד העמלות (דיאגרמה ג'-4). מדד זה כולל 12 עמלות עיקריות,

שההכנסות בגין מהוות בין 20% ל-30% מכלל ההכנסות מעמלות בבנקים השונים. (ראה תיבה להלן). מתחילת 1994 ועד סוף השנה הנסקרת ירד מדד העמלות בשיעור ממוצע של כ-7.2%, ירידה שעיקרה בין השנים 1995 ו-1996 (דיאגרמה ג'-4); בתקופה זו הוקפאו התעריפים הנומינליים בחלק מהבנקים, ושיעורי עלייתם של תעריפי שירותים אחרים נפלו בדרך כלל מאלו של מדד המחירים לצרכן. מן הנתונים המצויים לשנת 1998 עולה כי בדומה להתפתחות בשנתיים הקודמות, נטו רוב הבנקים לקבוע את מועד העלאת תעריפי השירותים הבנקאיים בתחילת השנה הקלנדרית, כדי להדביק את השחיקה הריאלית מן השנה הקודמת. עם זאת, במהלך 1998 הועלו התעריפים בחלק מהבנקים כמה פעמים

נוספות, ולנוכח האינפלציה האפסית שהיינו עדים לה מתחילת השנה מתקבל כי הם עלו בשיעורים ריאליים. התגברות התחרות בין הבנקים באה לידי ביטוי בהצטמצמות הפער במדד העמלות הריאלי בין הבנק היקר ביותר לזול ביותר. פער זה עמד על כ-7.5% בשנים 1993 ו-1994, וירד ל-4.7% בשנה הנסקרת.

תיבה ג'-1: מדד העמלות העיקריות

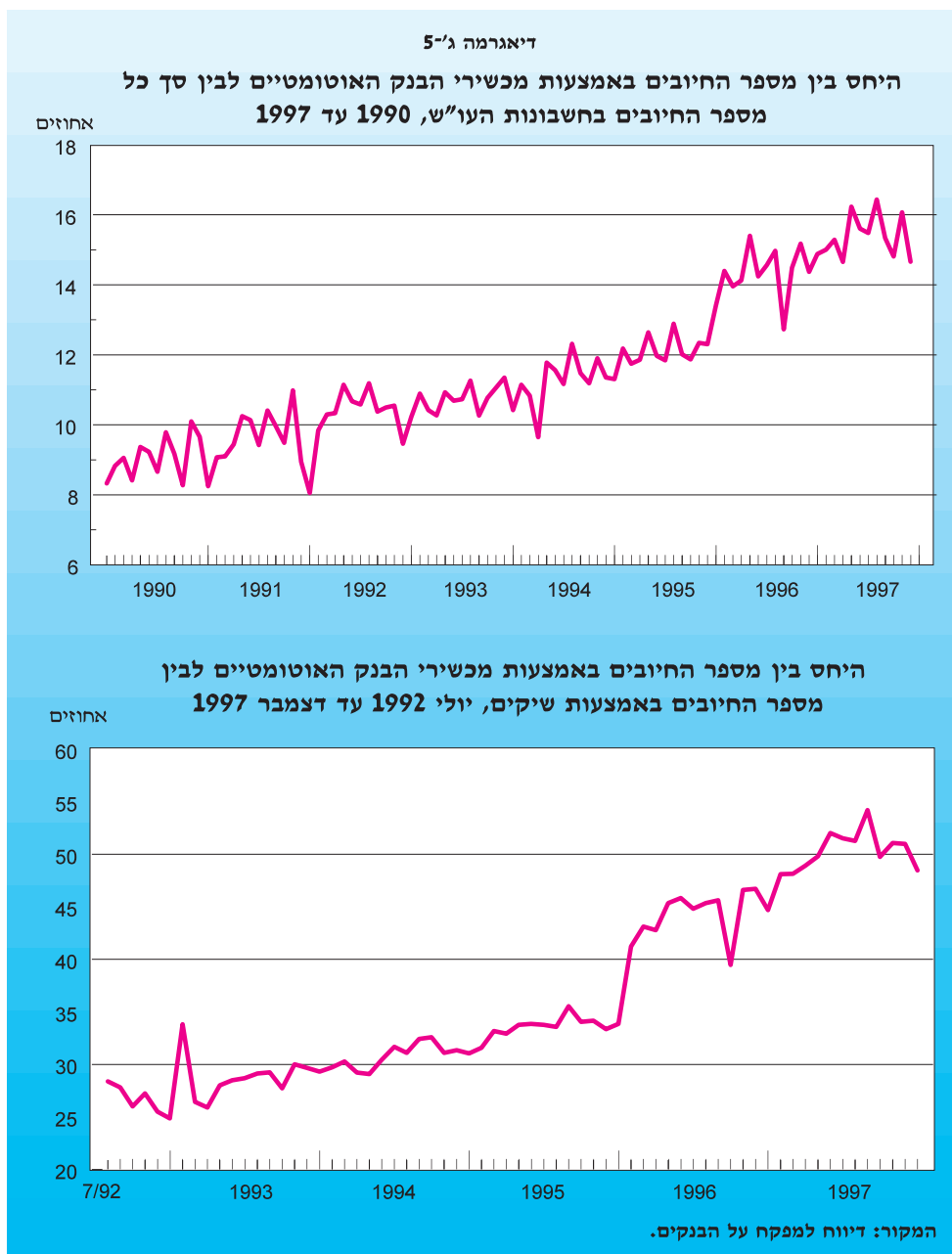
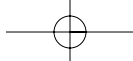
מדד העמלות העיקריות הוא ממוצע משוקלל של שתיים עשרה העמלות העיקריות*. העמלות הכלולות במדד מתייחסות לפעילויות העיקריות של לקוחות קטנים, בעיקר משקי בית. פרסום מדד זה נועד לספק למשקי הבית מידע בסיסי, ולשמש תמריץ לתחרות בין הבנקים להורדת התעריפים. המדד בנוי על עיקרון דומה לזה של מדד המחירים לצרכן, שבו הרכב סל המוצרים נשאר קבוע, והמחירים משתנים עם הזמן. מדד זה מחושב, לכל אחד מחמשת הבנקים הגדולים, באמצעות הנוסחה $\sum_{i=1}^{12} W_{ij}P_{ij}$ כאשר P_{ij} הוא תעריף העמלה ה- i של בנק ה- j , ו- W_{ij} הוא משקל ההכנסה מהעמלה ה- i עבור הבנק ה- j בסך ההכנסות מהעמלות העיקריות. כדי לקבל את מדד העמלות הממוצע, משקללים את מדד העמלות הפשוט עבור כל אחד מחמשת הבנקים הגדולים, ומשקלו של הבנק ה- j נקבע כשיעורן של ההכנסות מעמלות של בנק זה בסך ההכנסות מעמלות.

* העמלות הנכללות במדד הן: שק אישי, רישום פעולה בחשבון, ניהול חשבון חח"ד, תשלום חשבון בדלפק, הפקדת שק דחוי, החזרת שק למושך מסיבת "אין כיסוי מספיק", החזרת שק למפקיד, קנייה/מכירה של ניירות ערך, דמי משמרת ניירות ערך, ביצוע חליפין במטבע חוץ, משיכה שוטפת של שאליתות מידע וחיוב שנתי עבור שימוש בכרטיסי מידע.

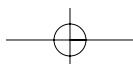
בשנים האחרונות אנו עדים להתעצמות התחלופה בין אמצעי התשלום השונים. מבחינה ארוכת טווח עולה כי גדל המשקל של מספר החיובים באמצעות מכשירים אוטומטיים בסך החיובים בחשבונות עו"ש (דיאגרמה ג'-5 ולוח ג'-6). כך, בעוד שבתחילת העשור ביצע הציבור כ-10% מסך החיובים בעו"ש באמצעות מכשירים אוטומטיים, הרי בסוף 1997 הגיע אחוז החיובים באמצעי זה לכ-16% מסך החיובים. זאת ועוד, בבחינת היחס שבין מספר החיובים באמצעות מכשירים אוטומטיים לבין מספר החיובים באמצעות שקים, נמצא מעבר ניכר משימוש בשקים למכשירים האוטומטיים. יחס זה, שעמד בשנת 1992 על כ-28%, הגיע בסוף 1997 לכ-45% (דיאגרמה ג'-5).

את העלייה בעצימות השימוש של מכשירים אוטומטיים בכלל והתחלופה בביצוע פעולות דרך מכשירים אוטומטיים על חשבון פעולות באמצעות שקים בפרט ניתן להסביר בשתי סיבות עיקריות: (1) גידול מתמיד של מספר המכשירים מתחילת שנות השמונים (ראה פרק ו'), ושל מיגוון הפעולות שניתן לעשות באמצעותם. (2) ירידת המחיר היחסי לפעולה המתבצעת באמצעותם בהשוואה לדרכים אחרות.

9 בחינה זו של עצימות השימוש בכלים פיננסיים שונים היא חלקית, שכן אין אנו מביאים בחשבון את החיובים המתבצעים באמצעות כרטיסי אשראי.

למרות זאת עצימות השימוש במכשירים האוטומטיים נמוכה בהשוואה לאמצעים אחרים (למעט חיובים באמצעות קופה, לוח ג'-6), משום שלא כל הפעולות הבנקאיות ניתנות לביצוע דרך המכשירים האלה; אולם, בעוד שברוב האמצעים האחרים ניכרת יציבות, או לכל היותר עלייה מתונה, אחוז החיובים דרך המכשירים הולך ועולה בהתאמה.

לוח ג'-6

חייבים לחשבונות העו"ש של הציבור, 1993 עד 1997

מספר החיובים לחשבונות העו"ש של הציבור		התפלגות החיובים			
		קופה	באמצעות שקים	באמצעות מכשירים אוטומטיים	על פי הרשאה ¹
		(באלפים)			
1993	575,579	4.3	38.6	11.1	14.4
1994	631,804	3.8	37.7	11.6	14.7
1995	659,674	3.4	37.3	12.5	15.3
1996	596,941	4.5	33.8	15.0	15.6
1997	635,076	4.2	31.1	15.7	16.4

(1) הוראות קבע על פי יזמת המוטב.

(2) כולל תשלומים, קניות ומכירות של ניירות ערך, מטבע חוץ, עמלות, ריבית ועוד.
ה מ ק ו ר : דיווח לפיקוח על הבנקים.

ד. הוצאות התפעול

הוצאות התפעול וההוצאות האחרות של מערכת הבנקאות עלו השנה בכ-3.5%, והסתכמו בכ-11.1 מיליארדי ש"ח (לוח ג'-4), שיעור גידול נמוך במקצת מאשר אשתקד (4.5%). עם זאת, ולמרות המאמצים של הבנקים להביא לריסון בהוצאות, בעיקר באמצעות תכניות לעידוד פרישה מרצון של עובדים וצמצום ההוצאות בגין עובדים, אין אנו רואים שיפור מהותי בתחום זה, כפי שמתבטא בגידול מתמשך של הוצאות התפעול ושל מספר המועסקים במערכת הבנקאות בשנים האחרונות.

בהתפתחות הוצאות התפעול בלט חוסר אחידות בין חמשת הבנקים הגדולים: כך רשם "בנק המזרחי" ירידה של כ-1.4%, בעוד ש"בנק דיסקונט" רשם עלייה של כ-0.9%. בהרכב ההוצאות לא חל השנה שינוי משמעותי: הרכיב העיקרי הוא סעיף הוצאות השכר וההוצאות הנלוות, שמשקלו נותר יציב ברמה של כ-66% מסך ההוצאות התפעוליות. את גידולן של הוצאות השכר וההוצאות הנלוות ניתן לשייך לעלייה בהוצאות השכר הישירות (4%), שהגיעו לכ-4.9 מיליארדי ש"ח, ולעלייה מתונה יותר בהוצאות הנלוות בגין עובדים (2.3%), שהגיעו לכ-2.5 מיליארדים (לוח ג'-7).

עלייתן של הוצאות השכר הישירות בשנה הנסקרת אינה ניתנת להסבר על ידי השינוי במספר המשרות, אלא בשינוי בתמהיל העובדים בבנקים: מספרם של העובדים בעלי השכר הנמוך ירד, בעוד שמספר העובדים בעלי השכר הגבוה עלה. התפתחות זו מוסברת בחלקה במדיניות לשיפור איכות כוח האדם במערכת הבנקאות, המתבטאת בקליטה של עובדים בעלי כישורים גבוהים ובפיטורי עובדים זוטרים. הדבר מתאפשר הודות לתהליכי המיכון ולהרחבת השימוש במכשירים אוטומטיים, בטלבנק, בפקסים ובמחשבים ביתיים. כן אנו עדים לעלייה של הוצאות השכר במדרגות השכר הגבוהות לצד ירידה של תשלומי השכר במדרגות הנמוכות.

ההוצאות הנלוות בגין עובדים כוללות בעיקר הפרשות לפיצויים, לתגמולים, לפנסיה, לקרן השתלמות ולחופשה, השלמת עתודות ותשלומים לביטוח לאומי ומס שכר. הוצאות אלה מאופיינות בתנודתיות גדולה על פני השנים (לוח ג'-7), וזאת מפאת רישומן של הפרשות בגין אירועים חד-פעמיים בשנה הנוכחית גם אם הם אינם נוגעים בהכרח לשנה זו, שכן כללי החשבונאות מחייבים לרשם בשנה שבה נודע הצורך בביצועם.

לוח ג'-7

הוצאות מערכת הבנקאות בגין עובדים¹, 1993 עד 1997

(ש"ח, מחירי דצמבר 1997)

מספר המשרות המוצגות ²		המסכורות		ההוצאות הנלוות בגין עובדים ³		המסכורות וההוצאות הנלוות	
סך הכול		למשרה		סך הכול		למשרה	
(מיליונים)		(אלפים)		(מיליונים)		(מיליונים)	
1993	33,204	4,258	128	1,991	60	6,249	188
1994	34,148	4,186	123	2,285	67	6,472	190
1995	34,925	4,541	130	2,162	62	6,703	192
1996	35,341	4,691	133	2,430	69	7,121	201
1997	35,525	4,882	137	2,485	70	7,367	207
השינוי לעומת השנה הקודמת (אחוזים)							
1993	1.8	6.0	4.1	-7.4	-9.0	1.3	-0.4
1994	2.8	-1.7	-4.4	14.7	11.6	3.6	0.7
1995	2.3	8.5	6.1	-5.4	-7.5	3.6	1.3
1996	1.2	3.3	2.1	12.4	11.1	6.2	5.0
1997	0.5	4.1	3.5	2.3	1.7	3.5	2.9

(1) הנתונים כוללים גם את החברות שבבעלות הבנקים, המספקות להם שירותי מחשב.
 (2) ממוצע ל-12 חודשים: מספר זה כולל עובדים קבועים, חניכים, גמלאים, עובדים זמניים ועובדים שעבדו במשרה חלקית. (אלה שוקללו לפי חלקיות המשרה). כמו כן כולל המספר שעות נוספות: 165 שעות נוספות נספרות כמשרה.
 (3) סעיף זה כולל הוצאות בגין ביטוח לאומי, פנסיה, חופשה ופיצויים, וכן הוצאות הנובעות משינויים בשיעורי ההיוון או בשיטה החשבונית לחישוב מענקים ופנסיות.
 ה מ ק ו ר: דוחות כספיים לציבור ודיווח לפיקוח על הבנקים.

ההוצאות הנלוות בגין עובדים עלו השנה בשיעור מתון יחסית (2.3%), לאחר עלייה גדולה אשתקד (12.4%), והן מהוות כשליש מסך ההוצאות בגין עובדים. עלייה מתונה זו נובעת בעיקר מצמצום ההפרשות לפיצויים¹⁰, לתגמולים, לפנסיה, לקרן השתלמות ולחופשה, שהסתכמו השנה בכ-1,067 מיליוני ש"ח, לעומת 1,208 מיליונים אשתקד - ירידה של כ-11.7%.

הסכומים שיועדו לתכנית פרישה מרצון היו ב-1997 נמוכים יותר מאשר ב-1996. "בנק לאומי" המשיך בתכניתו מאשתקד, שבמסגרתה הופרשו עוד כ-40 מיליוני ש"ח ופרשו כ-60 עובדים נוספים. "בנק דיסקונט" רשם הוצאה של כ-114 מיליוני ש"ח לתכנית פרישה מרצון, נוסף על כ-59 מיליונים שהופרשו בגין פיצויים מוגדלים לפורשים שלא במסגרת התכנית.

סעיף אחר שהשפיע מהותית על ההוצאות הנלוות בגין עובדים מתייחס להשלמת עתודות בגין הוצאות נלוות. אלה גדלו מכ-55 מיליוני ש"ח אשתקד לכ-192 מיליונים השנה. עיקר הגידול נובע מהפרשות שביצע "בנק הפועלים" במסגרת תכניתו לשנת 1998 לייעול המערכת ולצמצום מספר העובדים; עלות התכנית מוערכת בהוצאה חד-פעמית של כ-125 מיליוני ש"ח, שנכללה

10 עיקר הגידול בהוצאות הנלוות התרכז אשתקד, כזכור, בסעיף ההפרשות לפנסיה ולפיצויים; אלה עלו בכ-38%. הגידול בסעיף זה בלט ב"בנק לאומי" (200 מיליוני ש"ח), בשל תכנית פרישה מרצון בתנאים מועדפים, שבמסגרתה פרשו מהבנק כ-300 עובדים. הוצאה חד-פעמית אחרת נרשמה אשתקד ב"בנק הפועלים" (218 מיליוני ש"ח) בעקבות תשלום חד-פעמי לעובדים לרגל יובל ה-75 של הבנק.

בדוח הרווח וההפסד לשנת 1997, וזאת מעבר להפרשות בשיעורים המקובלים הנרשמות בספרים בגין עובדים אלה.

בשנים האחרונות אנו עדים בכל שנה להוצאות חד-פעמיות או זמניות ניכרות, ובניתוח ארוך טווח, ובהשוואה בין בנקים יש לנטרל סעיפים אלה. גם בניכוי ההוצאות החד-פעמיות שהיו בשנים האחרונות מתקבלת מגמה של עליית ההוצאות בגין עובדים.

מספר מדדים מצביעים על המאפיינים התפעוליים של הבנקים, ואחדים מהם נבחן בהמשך: (1) ההוצאה הממוצעת ליחידת תפוקה, הנמדדת אצלנו כהוצאה התפעולית לערך מוסף; (2) התפוקה לעובד, הנמדדת כאן כערך המוסף לעובד; (3) שיעור כיסוי ההוצאות התפעוליות בהכנסות התפעוליות; (4) יחס יעילות ההכנסות, הנמדד כיחס של סך ההכנסות (רווחי מימון והכנסות תפעוליות) לסך ההוצאות התפעוליות.

הצירוף של יציבות יחסית במספר המשרות וגידול של הוצאות השכר וההוצאות הנלוות הביא לעליית השכר למשרה (בשיעור של כ-3.5%) עד לכ-137,000 ש"ח, וכן לעליית העלות למשרה (בשיעור של כ-2.9%) עד לכ-207,000 ש"ח (לוח ג'-7). השנה, כמו בשנים קודמות, התאפיינה העלות למשרה בפיזור רחב בין חמשת הבנקים הגדולים. סכומה נע בין 174 אלף ש"ח ב"בנק המזרחי" לכ-246 אלף ש"ח ב"בנק דיסקונט". שיעורי הגידול של העלות למשרה נעו מירידה של 7% ב"בנק המזרחי" ועד לעלייה של 15% ב"בנק מרכנתיל דיסקונט". בבנקים הקטנים יותר היו שיעורי השינוי בעלות למשרה גדולים אף יותר.

רוב הבנקים במערכת הבנקאות הישראלית נימקו את עליית ההוצאות בגין עובדים בשנים האחרונות בשתי סיבות עיקריות: (1) מענקים ששולמו בהתאם לשיפור בביצועים; (2) הפרשות בגין פיצויים מוגדלים כדי לעודד פרישה של עובדים ולייעל את המערכת. כדי לבחון דברים אלה השווינו את התפתחות הערך המוסף למשרה (לוח ג'-8), המייצג את אומדן התפוקה לעובד לעומת העלות למשרה בין שתי תקופות¹¹ (1992-1994 לעומת 1995-1997). נמצא כי בחמשת הבנקים הגדולים, למעט ה"פועלים", ירד הערך המוסף למשרה (לוח ג'-8), ואילו העלות למשרה גדלה או שמרה על יציבות ברובם. רק ב"בנק הפועלים" לוותה העלייה בעלות למשרה בעליית הערך המוסף למשרה (דיאגרמה ג'-6). ברוב הבנקים האחרים נמצא כי כיוון התפתחותה של העלות למשרה היה בדרך כלל מנוגד לזה של הערך המוסף למשרה. למרות האמור לעיל נמצא, ברוב הבנקים, כי בשנה הנסקרת התפתחו שני היחסים הנידונים באותו כיוון.

השוואת הוצאות תפעול לשקל תפוקה בין בנקים דומים בגודלם מלמדת, כידוע, על הבדלים ביעילותם התפעולית. כיוון שמשקלה של הפעילות החוץ-בנקאית הלך וגדל בשנים האחרונות, בחרנו בערך המוסף של הבנק כמדד לתפוקה. מבחינת היחס הוצאות תפעול לשקל ערך מוסף (לוח ג'-9) עולה כי בשבעת הבנקים הגדולים אופיין יחס זה במגמת עלייה בין השנים 1992 עד 1995 (מ-0.85 ל-0.95), בשנתיים האחרונות הוא ירד, ובשנת 1997 עמד על 0.9. מגמת התפתחות זו אפיינה בעוצמות שונות את כל שבעת הבנקים הגדולים, למעט "דיסקונט" ו"מרכנתיל דיסקונט", שבהם יחס זה הוסיף ועלה גם השנה. בשבעת הבנקים הבאים אחריהם מתקבל כי יחס הוצאות התפעול לשקל ערך מוסף הולך ועולה מאז שנת 1992, למעט ירידה ב-1997. בשבעת הבנקים האלה השונות ביחס זה ובהתפתחותו גדולה יותר מאשר בשבעת הבנקים הגדולים. למרות הירידה בשנה הנסקרת ביחס הממוצע של הוצאות התפעול לשקל ערך מוסף (הן בבנקים הגדולים והן באחרים), רמתו של יחס זה בשנת 1997 עדיין גבוהה מזו של 1992.

11 החישוב נעשה בממוצע למספר שנים, כדי למזער את ביטוין של תופעות חד-פעמיות ואקראיות, המשפיעות על שנה אחת.

לוח ג'-8
הצרך המוסף למשרתי, 1992 עד 1997
(אלפי ש"ח, מחירי דצמבר 1997)

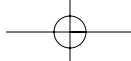
סט"ת התקן ההסת"ת	סט"ת התקן	כמוצע										1992
		ש"ש הבאים אחרים	שבעת הגדולים	בנק מרכזי- דיסקונט	בנק אגוד	בנק הבינלאומי	בנק המזרחי	בנק דיסקונט	בנק הפרעלים	בנק לאומי		
0.30	99	333	358	332	364	320	400	292	307	279	390	1992
0.16	55	342	370	341	356	336	407	310	312	328	362	1992
0.19	58	313	338	311	335	310	360	284	306	307	311	1992
0.19	58	308	329	307	288	308	355	231	325	323	291	1992
0.18	60	331	292	333	249	293	365	300	310	337	358	1996
0.16	57	349	328	347	264	300	380	298	281	381	373	1997
0.20	65	329	336	328	309	311	378	286	307	326	348	למדינת

בנק							
בנק מסד	בנק קונטיננטל	בנק כללי	אמריקאי ישראלי	בנק אוצר החזית	בנק הספנות	בנק יהב	
276	441	573	329	339	135	398	1992
280	431	554	348	335	467	365	1992
337	449	384	284	316	477	360	1992
357	449	349	223	341	304	381	1992
356	388	319	184	310	199	316	1992
344	475	343	294	332	268	309	1992
325	439	420	277	329	308	355	ממוצע

(1) הערך המוסף מוגדר כדוח נקי מפעולות רגילות לפני מס, בתוספת ההוצאות בגין משכורות והוצאות נלוות, הוצאות בגין פתח התפתחות והוצאות בגין אחזקת בניינים וציוד.

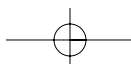
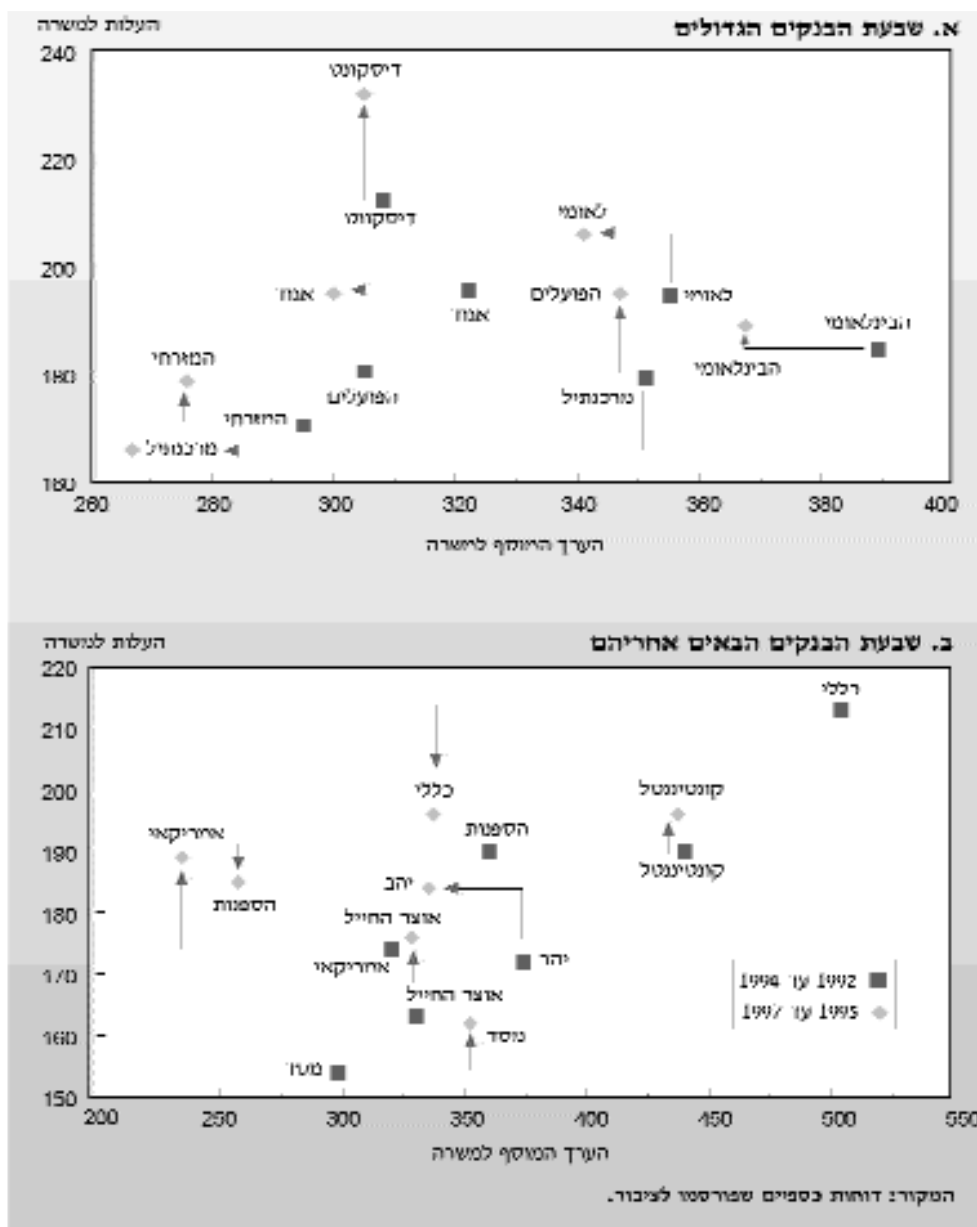
(2) ההיטובים מתייחסים לכל ארבעה עשר הבנקים הגדולים.

ה מ ק ו ר : דינור לפיקוח על הבנקים ודוחות כספים שפורסמו לצבור.

דימאנר פאר 6^{טע}

העלות למשרה מול הערך המוסף למשרה, 1995 עד 1997 לעומת 1992 עד 1994
(אלפי שקלים, בחזירי דגמבר 1997)

לוח ג-9
הוצאות התפעול לערך המוסף, 1992 עד 1997

סך הכול		שבעת הגדולים											
סטיות החקן היחסית	סטיות החקן	סטיות החקן	סטיות החקן	ממוצע	ממוצע	בנק מרכזות- דיסקונט	בנק אגוד	בנק הכלואמי	בנק המודחזר	בנק דיסקונט	בנק הפרעלים לאומי	בנק לאומי	
0.48	0.41	0.85	0.14	0.12	0.85	0.79	0.97	0.74	0.99	0.94	0.97	0.72	1992
0.15	0.13	0.84	0.09	0.08	0.84	0.84	0.95	0.73	0.91	0.92	0.86	0.78	1993
0.14	0.13	0.93	0.09	0.08	0.93	0.89	1.03	0.79	1.00	1.00	0.91	0.91	1994
0.20	0.19	0.96	0.12	0.11	0.95	0.94	1.03	0.83	1.19	0.97	0.91	0.97	1995
0.32	0.30	0.92	0.10	0.09	0.91	1.04	1.04	0.82	1.00	0.99	0.89	0.86	1996
0.25	0.23	0.91	0.18	0.16	0.90	1.15	1.05	0.80	0.96	1.20	0.81	0.85	1997
0.21	0.19	0.93	0.10	0.09	0.90	0.94	1.01	0.78	1.01	1.00	0.89	0.85	ממוצע

שבעת הבאים אחריהם	
סטיית החקן	בנק אמריקאי
ממוצע החקן	בנק אוצר החייל
החסרת מסד	בנק כללי קונטננטל בנק מוסר
	בנק הספרות יהב

(1) הערך הממוצע מוגדר כרווח נקי מפעולות רגילות לפני מס, בהוספת ההוצאות במין משכורות והוצאות נלוות, הוצאות במין פחת והפחתות והוצאות במין אחזקה ב"יגים צילור.

המקור: דיווח לפיקוח על הבנקים ודוחות כספיים שפורסמו לצבור.

אשר להתפתחות השכר במערכת הבנקאית לעומת מגזרים אחרים במשק - בשנת 1997 עלה השכר למשרה במשק ב-2.5%, בסקטור העסקי ב-3.6%, בתעשייה ב-5.7%, במסחר ב-1.4% ובבנקאות ב-3.5%.

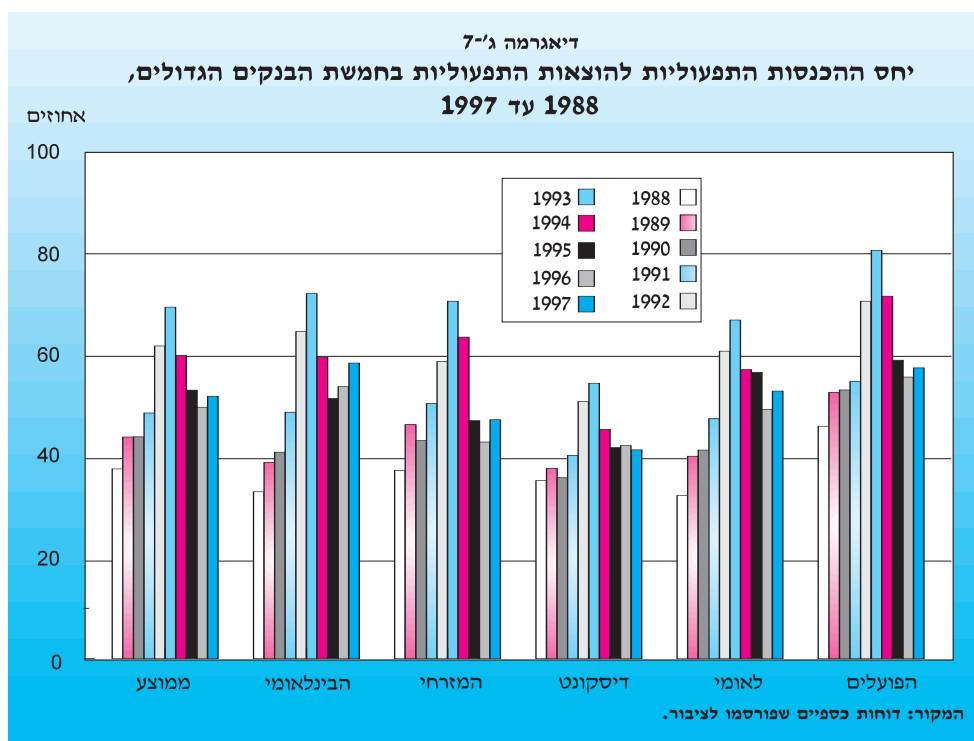
ההוצאות על פחת והפחתות עלו השנה בכ-7.3%, לאחר עלייה של כאחוז אחד אשתקד, וההוצאות על אחזקת בניינים וציוד עלו בכ-3%, בדומה לאשתקד. עליות אלה ניתן להסביר בהשקעות של חלק מהבנקים במבנים ובציוד במסגרת ההיערכות וההתאמה שיידרשו לה נותני השירותים הבנקאיים לנוכח השינויים הצפויים במאפייני הפעילות הבנקאית. זאת על רקע השפעת הקידמה הטכנולוגית, זמינות המידע והתגברות הנגישות של השירותים הפיננסיים. בעידן שבו חלק מהבנקאות המסורתית עובר מהסניף אל הבית או אל מקום העסק של הלקוח, באמצעות מערכות ממוחשבות ומקוונות, משקלה של הבנקאות הביתית יילך ויעלה, ובכך יתרום לחיסכון בעלויות התפעוליות, ובעיקר לחיסכון בהוצאות על כוח אדם לא מקצועי. רוב הבנקים מתמרצים את לקוחותיהם להסתייע בשירותים "מחליפי תור" ולפעול באמצעות הבנקאות הישירה, תוך גיוון ההיצע של השירותים הבנקאיים הניתנים לאחר שעות הפעילות של הסניפים. (להרחבה ראה פרק ו').

בבחינת הוצאות התפעול האחרות נרשמה השנה עלייה (2.7%), והן הסתכמו בכ-1,897 מיליוני ש"ח. עלייה זו לוותה בשינויים בתמהיל ההוצאות האחרות: משקלן של הוצאות המחשב, ההדרכה וההשתלמויות הולך ועולה, וכנגד זאת יורדות והולכות הוצאות השיווק והפרסום וההוצאות המשרדיות; גידולן של הוצאות המחשב, שאנו עדים לו בשנים האחרונות, ניכר גם השנה (11%), ומוסבר חלקית בהסבת המערכות המיכוניות לשנת 2000; מרבית מערכות המידע הנמצאות בשימוש אינן מסוגלות לטפל כראוי בתאריכים שאחרי ה-31.12.99 (משום שהשנים מיוצגות בשתי ספרות בלבד ולא בארבע). לפתרון בעיה זו דרושים משאבים רבים של כוח אדם מקצועי ושל מחשב. רוב הבנקים ציינו את היערכותם לפתרון בעיית "Bug 2000" הן באמצעות שירותים שנרכשו מספקים חיצוניים והן באמצעות מתכנתים של הבנקים עצמם. רכיב נוסף התורם בכל שנה להגדלת הוצאות המחשב נגזר מגידול ההשקעה במערכות ממוחשבות לשם הסתגלות לשינויים הטכנולוגיים הרבים המתחוללים במערכת הבנקאית והפיננסית בשנים האחרונות. (להרחבה בנושא זה ראה פרק ו').

ההוצאות בגין הדרכה והשתלמויות המשיכו לגדול גם השנה. מזה מספר שנים אנו עדים למגמת שיפור באיכות העובדים, לקליטה של אקדמאים בעלי פוטנציאל ניהולי ומקצועי ולטיפוח ההכשרה המקצועית והניהולית. תהליך זה נגזר מהשינויים הטכנולוגיים (בעיקר בתחום הטלקומוניקציה והמחשב) ומהעובדה שמערכת הבנקאות מעמידה כיום לרשות הלקוחות מיגוון רחב, יותר מאשר בעבר, של שירותים פיננסיים בתחומים מורכבים, הדורשים כוח אדם מקצועי ומיומן.

גם השנה, בהמשך למגמה של אשתקד, ירדו הוצאות השיווק והפרסום בכ-5% בהשוואה לאשתקד. ירידתן של הוצאות אלו נבעה רובה ככולה מצמצום ב"בנק הפועלים", על רקע בחינת ההוצאות והתאמתן לצרכים (לוח ג'-4).

ניתן לראות על סמך נתוני ההוצאות וההכנסות התפעוליות כי השנה, בניגוד לשנה הקודמת, עלה שיעור הכיסוי של ההוצאות התפעוליות בהכנסות התפעוליות בסך המערכת הבנקאית. בשנת 1996 עמד שיעור הכיסוי הממוצע על 49.5%, בעוד שבשנה הנסקרת הגיע שיעור זה ל-51.5% בממוצע. שיעור הכיסוי השנה עדיין נמוך מזה שהושג בשנת 1993 (69%), שבה הייתה הגיאות בבורסה בשיאה, והבנקים נהנו מהכנסות גבוהות מאוד משוק ההון.

בדומה לשנים קודמות, נרשם גם השנה פיזור גדול סביב שיעור הכיסוי בחמשת הבנקים הגדולים, והוא נע בין 41% ב"בנק דיסקונט" ל-58% ב"בנק הבינלאומי". כן ניתן לראות כי שיעור הכיסוי עלה בכל הבנקים הגדולים חוץ מאשר ב"בנק דיסקונט" (דיאגרמה ג'-7). ניכרת תחלופה בין ההכנסות התפעוליות של הבנקים להכנסותיהם מפעולות מימון: בשנים שבהן שוק ההון שגשג גדלו ההכנסות התפעוליות, וכנגד זאת פחתו הכנסות המימון, ואילו בשנים שבהן הייתה יציאה משוק ההון חזרו כספים רבים אל מערכת הבנקאות, ולפיכך גדלו הכנסות המימון. היחס של סך ההכנסות (מימון ותפעוליות) להוצאות התפעוליות הגיע לכ-1.6 בשנת 1993, ירד ל-1.41 בשנת 1994, ושהה ברמה קבועה של כ-1.47 בשלוש השנים האחרונות.

ה. גורמים מהותיים נוספים שהשפיעו השנה על רווחיות הבנקים

בשנתיים האחרונות היינו עדים בחלק מהקבוצות הבנקאיות לפעילויות ולהשפעות חד-פעמיות, שהובילו לרישום רווחים בלתי רגילים בסכומים גבוהים והשפיעו מהותית על רווחיות הקבוצות הבנקאיות. הפעילות הבלתי רגילה השפיעה בעיקר על רווחיותן של שתי הקבוצות הבנקאיות הגדולות. בקבוצת "לאומי" הגיעו הרווחים הבלתי רגילים בשנת 1997 לכ-474 מיליוני ש"ח (שהם כ-6 נקודות אחוז מהתשואה להון שהשיג הבנק), לעומת כ-50 מיליונים אשתקד. רווחים אלה מוסברים ביישום הוראות חוק הבנקאות (רישוי) (תיקון 11), המחייבות את הבנקים להפחית את החזקותיהם העודפות בתאגידים ריאליים עד ה-31 בדצמבר 1996 ל-25% מאמצעי השליטה בהם. בהתאם לכך חויבה קבוצת "לאומי" להוריד את החזקותיה ב"אפריקה-ישראל להשקעות בע"מ", ב"לאומי אחזקות וביטוח בע"מ", השולטת ב"מגדל חברה לביטוח", וב"אפ-שר בע"מ".

בגין מכירת ההחזקות העודפות בתאגידים ריאליים, קיבלה קבוצת "לאומי" תמורה כוללת של כ-1,360 מיליוני ש"ח, המהווים רווח נקי לאחר מס בסך 475 מיליוני ש"ח¹². במקביל לכך רשמה קבוצת "הפועלים" השנה הפסד של 39 מיליוני ש"ח, לעומת רווחים של 167 מיליונים אשתקד. רווחי קבוצת "הפועלים" אשתקד נבעו גם כן מיישום תיקון 11, שעל פיו נמכרו העודפים ב"כלל ישראל", חברה להשקעות של "בנק הפועלים", ו"באמפל", ומהפיכת חברת "דיור" לתאגיד עזר המותר להחזקה. כנגד זאת נבע ההפסד של קבוצת "הפועלים" השנה בעיקרו מהגדלת העתודה למסים בכ-50 מיליוני ש"ח, שקוזה במקצת על ידי רווחים בגין השוואת זכויות המניות בחברת "גמול". בשלוש הקבוצות הבנקאיות האחרות השפיעו הסעיפים הבלתי רגילים לרעה על הרווח, אף כי לא באופן מהותי.

השנה הושפעו סעיפי ההכנסות וההוצאות של הבנקים במידה ניכרת גם מהפרשים בין שיעור עלייתו של "המדד בגין" לזה של "המדד הידוע"; הפרשים אלה הגדילו את הרווח המימוני לפני מס בכ-210 מיליוני ש"ח, רובם בפעילות של המגזר הצמוד למדד, ואת ההפרשה למס - בכ-58 מיליונים. להפרשים אלה הייתה השפעה דומה, אף כי חלשה יותר, גם אשתקד; סך הרווח הנקי בחמש הקבוצות הבנקאיות גדל בכ-185 מיליוני ש"ח השנה, לעומת גידול של כ-73 מיליונים אשתקד, עקב השפעתם של הפרשי המדדים.

לעניין זה נציין כי אם מנטרלים מרווחי הקבוצות הבנקאיות את הרווחים בגין מכירת ההחזקות העודפות בתאגידים ריאליים ואת השפעת פערי המדדים, התשוואה להון לשנת 1997 מצטמצמת מ-12% לכ-9.5%, ולשנת 1996 - מ-8.8% לכ-7.9%.

1. ההפרשה למס

ההפרשה למס על הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות מפעולות רגילות לפני מס הסתכמה בשנת 1997 בכ-2,150 מיליוני ש"ח, לעומת 1,989 מיליונים אשתקד. כתוצאה מכך היה שיעור המס האפקטיבי מהרווח לפני מס השנה כ-48.1%, בהשוואה לכ-55.3% אשתקד. שיעור מס זה שונה משיעור המס הסטטוטורי, שעמד ב-1997, בדומה לאשתקד, על 45.3%. מאז החל תהליך הרפורמה, ב-1992, ירד שיעור המס הסטטוטורי, וזאת הן עקב הפחתת שיעור המע"מ מ-18% ל-17% (ב-1.1.1993) והן עקב הפחתה הדרגתית של שיעור מס החברות בכ-1% בשנים 1993 עד 1996. כתוצאה מכך שיעור מס החברות בשנים 1996 ו-1997 הוא 36%, והמס הפורמלי שיעורו 45.3%¹³.

שיעורו של המס האפקטיבי שהפרישו הקבוצות הבנקאיות גבוה מן הפורמלי, בשל מספר גורמים עיקריים (לוח ג'-10):

1. הוצאות לא מוכרות לצורכי מס, שנכללו בדוחות הכספיים, אך אינן מוכרות על ידי שלטונות המס לצורך חישוב המס; גורם זה הגדיל את שיעור המס האפקטיבי בכ-1.5 נקודות אחוז.

2. האצת ההפרשה הנוספת, בגין סיכונים שאינם מזוהים בתיק האשראי, שאינה מוכרת כהוצאה לצורכי מס. גידול ההפרשה הנוספת בלט ב"בנק לאומי", שהשלים את מלוא ההפרשה

12 רווחים אלה נוצרים משום שבספרי הבנקים ההחזקות הריאליות אינן רשומות בשוויין הכלכלי אלא משוערכות במחיר נמוך יותר, ולכן בעת המכירה מתממש הרווח ונרשמים רווחים ריאליים.

13 חישוב המס הפורמלי הוא כדלקמן: $36\% + 17/117 (100\% - 36\%) = 45.3\%$

לוח ג'-10

המעבר מהמס הפורמלי להפרשה למסים
בדוח הרווח וההפסד של הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 1997

שיעור המס מתוך הרווח מפעולות רגילות לפני מס	סכום המס	
(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	
45.30	2,024	מס על בסיס השיעור הפורמלי (הסטטוטורי)
-2.18	-97	מס בגין הפרשי תיאום נכסים כספיים נטו
0.02	1	הכנסות מחברות בנות בחו"ל
1.46	65	הפרשה כללית וההפרשה הנוספת לחומ"ס
-0.88	-39	הכנסות פטורות ובעלות שיעור מס מוגבל
0.46	21	הפרשי פחת, תיאום פחת ורווחי הון
1.49	67	הוצאות אחרות
1.71	76	מס רווח על מס שכר
0.64	29	מס בגין שנים קודמות
0.70	31	שחיקת מקדמות המס
-0.46	-21	ההכנסות מחברות בת בישראל
-0.17	-7	אחר ¹
48.11	2,150	הפרשה למסים על הכנסה

(1) כולל הפרשי עיתוי שאין בגינם מסים נדחים.
ה מ ק ר : דוחות שנתיים שפורסמו לציבור.

הנדרשת כבר בשנה הנוכחית, הודות לרווחיותו הגבוהה. גורם זה הגדיל את תשלומי המס בבנק זה בכ- 64 מיליוני ש"ח, ובחמש הקבוצות הבנקאיות - בכ- 65 מיליונים, שהם 1.5 נקודות אחוז. 3. עלייה בתשלומי מס הרווח על מס השכר, המוטל על תאגידים בנקאיים, כתחליף למע"מ בפירמות רגילות, ולצורך תשלומי המס אינו מוכר כהוצאה; גורם זה מסביר כ-1.7 נקודות אחוז משיעור המס האפקטיבי.

4. השפעת הפער החיובי בין "המדד הידוע" ל"מדד בגין". זו באה לידי ביטוי בעלייה של הרווח המימוני ובעלייה של כ-86 מיליוני ש"ח בהפרשה למס. שיעור המס האפקטיבי ירד לעומת השנה הקודמת (מכ-55.3% לכ-48.1%), משום שעוצמתם של גורמים המגדילים את תוספת המס הייתה השנה חלשה יותר, ובגלל גורמים הפועלים להקטנת החיוב במס. בין גורמים אלה:

1. מסים בגין הפרשי תיאום נכסים כספיים נטו ובגין הכנסות של חברות בנות בחו"ל; השנה צמצם סעיף זה את תשלומי המס של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכ-96 מיליוני ש"ח - עקב ירידה בהפרשי שער שליליים על ההשקעות בחו"ל, שאינם מוכרים לצורכי מס, וכן עקב רישום חלקי של מסים נדחים בשלוחות חו"ל בגין הפסדי העבר, שטרם נוצלו לצורכי מס. בהקשר זה נציין כי, לחברות מאוחדות מסוימות היו השנה הפסדים למס למטרות דיווח כספי (כולל ניכויים בשל אינפלציה), שבגינם לא נכללו בשנים קודמות מסים נדחים לקבל. תופעה זו ניכרה בעיקר בקבוצת "בנק לאומי", שניצלה סכומים אלה להקטנת תשלומי המס בגין החברות

המאחדות בחו"ל. הדבר התאפשר משום שלחברות המאחדות שבהן נרשמו הפסדים בעבר נוצרה השנה הכנסה החייבת במס.

2. שחיקת מקדמות המס; בשל רמתה הנמוכה יחסית של האינפלציה בהשוואה לשנים קודמות, הייתה שחיקתן של מקדמות המס מצומצמת, ולפיכך היא הגדילה אך במעט את תשלומי המס בהשוואה לשנים קודמות (ב-0.7 נקודת אחוז, לעומת 1.3 נקודות אחוז אשתקד).

3. ירידה של שיעור המס בגין רווחי הבנקים על ההשקעה בחברות מאחדות בחו"ל, עקב השפעת הפיחות הריאלי של השקל לעומת הדולר על חבות המס (לעומת ייסוף ריאלי בשנה הקודמת).

3. הרווחיות להון ומדיניות חלוקת הדיבידנדים

הרווחיות להון בחמש הקבוצות הבנקאיות הגיעה בשנת 1997 לשיעור של 12%, ונעה מ-5.3% ב"בנק דיסקונט" ועד 15.9% ב"בנק לאומי". אם מנטרלים את הרווח החד-פעמי שהפיק "בנק לאומי" ממכירת החזקות ריאליות עודפות, רווח שהסתכם בכ-475 מיליוני ש"ח, מתקבלת בבנק זה רווחיות הון בשיעור של כ-10.1%, והרווחיות של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות יורדת לכ-10.2%. התשוואה להון בקבוצות הבנקאיות נגזרת הן מרווחיהן והן מהונון, הכולל את את הון הבנקים ואת הזכויות של בעלי מניות חיצוניים. הונון העצמי של הקבוצות הגיע בתום שנת 1997 ל-28,136 מיליוני ש"ח, לעומת 25,596 מיליונים בסוף 1996 (לוח ג'-1). עיקר הגידול של הון הקבוצות הבנקאיות נובע מהרווח הנקי הנצבר להון שהן השיגו במהלך 1997. עם זאת, בשנים האחרונות אנו עדים לחלוקה של שיעור נכבד מהרווח הנקי (כ-30% בשנת 1995 וכ-36% ב-1996 וב-1997) כדיבידנד לבעלי המניות, ודיבידנדים אלה מצמצמים את גידולו של הון הקבוצות. בחלק מהבנקים קבע הדירקטוריון מדיניות של חלוקת דיבידנדים ארוכת טווח, שלפיה יחולק דיבידנד בשיעור של כ-35% מהרווח הנקי, וזאת בתנאי שחלוקת הדיבידנד תקיים את הוראה 331 ב"ניהול בנקאי תקין". ההוראה אוסרת על חלוקת דיבידנד בסכום העולה על יתרת העודפים, וכן קובעת כי על הדירקטוריון לשקול ולהחליט אם מצב נזילותו של הבנק מאפשר את החלוקה, ומכל מקום, לא יחולק דיבידנד אם הנכסים הלא כספיים עולים על הונו של הבנק. זאת ועוד, חלוקת הדיבידנד צריכה לעמוד בדרישות יחס ההון המזערי, ובדרישות סעיף 23א' לחוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981, המגבילות את שיעור ההון שמותר לתאגיד בנקאי להשקיע בתאגידים ריאליים.

מן הראוי לציין, כי חלק מהרווחים שהציגו הקבוצות בשנים 1996 ו-1997 בגין מכירת ההחזקות העודפות בחברות ריאליות חולקו במלואם כדיבידנדים לממשלה, והדבר הגדיל את שיעור הדיבידנד מהרווח הנקי שלהן.